

Mesail.

Üç Aylık Düşünce Dergisi • Sayı 6 • Güz 2020

Dosya Konusu:
Bir Amerika
Panoraması

Genel Yayın Yönetmeni

Muhammet Nurullah Güleç

Yayın Kurulu

Abdullah Yasir Atalan

Abdullah Yusuf Kabaoğlu

Abdullah Eren

Ahmet Utku Akbıyık

Arif Erbil

Hüseyin Emre Sayıcı

Muhammed Bedrettin Toprak

Selim Yaman

M. Yusuf Koçyiğit

Redaksiyon

Şeyma Ata

Sosyal Medya

Saadet Taşyürek

Grafik Tasarım

Saadet Taşyürek

Kapak Resmi

Tim Mossholder

İletişim:

mesail.org

mesaileditorial@gmail.com

•İçindekiler•

Büyük Amerikan Romanı

Mustafa Özel

7

Modern Türkiye’de “Amerika”nın İzini Sürmek: Bilgi ve İnşa

Ali Erken

10

Amerikalı Müslümanlar, Rüya ve Biriciklik

Ahmet Selim Tekelioğlu

12

Tarih-i Silsile-i “Ulema” veyahut ABD’de Yakın/Orta Doğu

Çalışmalarına Bir Bakış

Arif Erbil

16

Evliya Çelebi’nin Dilinden “Der Beyân-ı Chapel Hill”

Ömer Koçyiğit

20

Amerika’nın Çok da Liberal Olmayan Kalkınma Hikayesi

M. Nurullah Güleç

22

Kitap Değerlendirmesi: Global Inequality, A New Approach

for the Age of Globalization

Muhammed Bedrettin Toprak

26

•İçindekiler•

Özbekler Tekkesi'nden Rolling Stone Konserine:

Ahmet Ertegun'ün Hikayesi

Abdullah Yasir Atalan, Emre Karaca

29

Amerika'da Ebeveynlik Kavramı ve Çocuk

Psikolojisinin Dönüşümü

Büşra Ünlü Yaman

33

Amerikan İttifak Sistemi ve Nükleer Silahlar

Abdullah Yusuf Kabaoğlu

36

Amerika Başkanlık Seçimleri, Şirketler ve Propaganda

Ahmet Utku Akbıyık

39

•Editörden•

Kıymetli Okurlarımız,

Karşınıza çıktığımız bu sayıyı günümüz dünyasını anlamakta hayati önemi haiz olduğunu düşündüğümüz Amerika Birleşik Devletleri'ne hasrettik. Bu düşüncemizin ardında yatan sebeplerin başında, ABD'nin İkinci Dünya Savaşı ardından tesis ettiği siyasi hegemonyanın insan gerçekliğinin her alanına aksettiğine dair kanaatimiz gelmektedir. Amerikan siyasi gücü, miladi ilk yüzyılın Roma İmparatorluğu, 13. yy'ın Moğol İmparatorluğu veya 19. yy'ın Britanya İmparatorluğu gibi muadillerinin aksine, hükmettiği topraklardaki zenginlikleri merkezine aktarmakta kullanmakla yetinmemiş, aynı zamanda kendi yaşam tarzını topyekûn olarak küre sathında ihraç etmiştir. Gündelik hayatımızın vazgeçilmez parçası akıllı telefonlar, şehirlerimizin yeni uğrak noktaları alışveriş merkezleri, çağdaş siyasetin üst normu telakki edilen liberal demokratik değerler, beyaz yakalıların günümüzdeki yaşam tarzı "corporate life", ABD hegemonyasının yaşamlarımızın içine taşıdığı Amerikan hayat tarzından numunelerdir. Bu yüzden, İkinci Dünya Savaşı'ndan günümüze kadar uzanan Amerikan hegemonyasını anlamlandırmakta uluslararası siyasetin sınırlı perspektifinin ötesine geçerek, doğrudan ABD toplumunu ve yerel siyasetini mercek altına almanın elzem olduğunu düşünmekteyiz.

Bu maksatla, hâlihazırdaki yazı ile takdimini gerçekleştirdiğimiz sayımızda ABD'yi yerel, ulusal ve küresel tüm zenginliğiyle bütünsel bir tarzda ele almayı amaçlayan bir mecmua ile karşınıza çıkıyoruz. Sayımızın ihtiva ettiği yazılar seçimlerden azınlık politikalarına, sanayi tarihinden dış politikasının temel prensiplerine, adeta bir ABD panoraması sergilemekte.

Bu sayımızda, Mustafa Özel, Amerikan toplumunun son iki yüzyıldaki değişimlerini Büyük Amerikan Romanı geleneği üzerinden değerlendirdi. Kapitalizmin düşünsel kökenlerini bu geleneğin temsilcisi olan romanlar üzerinden okuyarak, kapitalist değer anlayışının ve finansal kapitalizmin doğuşunun izini sürdü.

Ali Erken, Cumhuriyetten günümüze Amerikan kurumlarının inşa ettiği Türkiye modernleşmesini inceliyor. Kurumsallaşma, bilgi ve donanım açısından ABD'li vakıf ve oluşumlar cumhuriyet Türkiye'sinin oluşumunda nasıl roller aldı?

Ahmet Selim Tekelioğlu Amerika Birleşik Devletleri'nin vatan edinen müslüman toplumunun cemiyet içi dinamikleri, ve gayrimüslim çoğunluk ile kurulan ilişki biçiminin son yüzyıldaki kısa bir tarihini sunarken, müslüman fertlerin Amerikan hayat tarzı içinde gark oldukları nevi şahsına

müslüman fertlerin Amerikan hayat tarzı içinde gark oldukları nevi şahsına münhasır açmazlara değinmekte.

Büşra Yaman, Amerika’da ebebeynliğin tarihsel dönüşümünü ve çocuk yetiştirme pratiklerini Mesail için yazdı.

Emre Karaca ve Abdullah Yasir Atalan, Atlantic Records’un kurucusu Ahmet Ertegün’ü anlattılar. Onun Özbekler Tekkesinde başlayıp yine orada sonlanan hikayesi bu topraklarda yaşanmış büyük dönüşümlerin bir kesitidir.

Günümüz Amerika’sındaki bir şehir ziyareti Evliya Çelebi diliyle nasıl kalem alınır? Ömer Koçyiğit’in özgün anlatımıyla Chapel Hill gezi yazısı incelelikli bir üslup ve tasvir içeriyor.

Arif Erbil, 20. yüzyılda ABD’de gelişen Yakın/Ortadoğu çalışmaları bölümlerini “bölge çalışmaları” bağlamında inceledi. Okulların ve ekollerin nasıl farklı gelenekler oluşturduğunu hoca-öğrenci ilişkisi ve silsileler üzerinden değerlendirdi.

Muhammed Bedrettin Toprak, Branko Milanovic’in Küresel Eşitsizlik: Küreselleşme Çağı İçin Yeni Bir Yaklaşım kitabı üzerinden artan eşitsizliklerin tarihsel bağlamını, etkilerini ve çözüm önerilerini değerlendirdi. Son dönem eşitsizlik literatürünün önemli kitaplarından birinin değerlendirildiği bu yazı, alandaki kaymaları kitap bağlamında ele alıyor.

Ahmet U. Akbıyık, ABD’deki seçim finansmanını yazdı. Şirketlerin büyük seçim kampanyaları fonlayan aktörler olarak vatandaşların önüne nasıl geçtiğini ele aldı.

Abdullah Kabaoğlu yazısında nükleer silahların Amerikan Grand Stratejisi gözardı edilen önemli bir fonksiyonuna mercek tutuyor. Nükleer silahların sahip oldukları devasa yıkım güçleri ile Amerika’ya global ittifak ağının idaresinde sunduğu avantajları caydırıcılık literatürü ışığında incelemektedir.

M.Nurullah Güleç, ABD’nin 19. yüzyıldaki kalkınma hikayesini yazdı. Devletin proaktif bir şekilde müdahalesi ve piyasaların arasındaki hassas dengenin Amerika’nın teknolojik ve dolayısıyla da ekonomik üstünlüğünü kazanmasındaki etkisini ele aldı.

Elbette yarı akademik bir derginin birkaç düzine sayfasında, ne ABD’nin ne de bir başka ülkenin tüm hususiyetlerine yer vermenin mümkün olmadığı kabul edilmelidir. Yine de sayımızdaki yazıların Amerika Birleşik Devletleri fenomeninin farklı veçhelerini anlamakta birer basamak rolü oynamalarını ve modern yaşantımızı anlamlandırma çabalarımıza katkı sunmalarını murat etmekteyiz.

Mesail Yayın Kurulu Adına

Abdullah Yusuf Kabaoğlu

Büyük Amerikan Romani •

Mustafa Özel

Literatürde büyük Amerikan felsefesi veya şiiri yok ama büyük Amerikan romanı (“Great American Novel”) var. Çünkü büyük Amerikan devleti, büyük Amerikan bankaları, büyük Amerikan şirketleri var. Yusuf Akçura 20. yy başlarında boşuna “Bize filozof değil, demirci lazım!” demiyordu. Felsefe düşünürlerin, roman demircilerin hikâyesiydi.

Amerikan romanına duyduğum büyük alakanın arkasında, yazarlık hayatımın eşliğindeki üç “keşim” yatıyor. (1) 1993 yazında, *Amerikan Yüzyılının Sonu* kitabımı matbaaya verip Amerika’ya uçmuştum. Frankfurt’ta kısa bir mola verdikten sonra, Atlas Okyanusu üzerinden yedi saat uçarak New York’a vasıl olduk. İlk uğraşımız Los Angeles olacaktı; gene birkaç saat mola verip yola koyulduk. İki saat geçti, üç saat geçti, dört saat geçti... Biz hâlâ uçuyoruz. Eh, Frankfurt’tan New York’a okyanus aşırı uçuşumuz 7 saat sürmüştü, herhalde iki-üç saatte Los Angeles’a varırız diye düşünmüş olmalıyım! Yol arkadaşım İhsan Taşer gülmüştü: “Abi New York-Los Angeles arası da aşağı yukarı 7 saat sürüyor!” Kafamdan geçen ilk düşünce: Amerikan yüzyılının sonunu çok erken ilan etmişim. Bu kadar büyük bir memleket kolay çökmez. Göbek yağıyla bile bir asır yaşayabilir!..

(2) *Yöneticilik Dersleri* kitabımı yazarken, Arjo Kramer’in kaleme aldığı bir kitapta Avrupa bir kaleye, Amerika ise bir kervana benzetiliyordu. “Kale, zamanı taş duvarlar arasına hapseden, geleneklerle sarılı mekândır. Kervan ise hareket halindeki bir toplumdur; üyelerinin gözleri ufukta, şiarları ilerlemedir!” [1] İlerleyenlerin çoğunun arz-ı mev’ûda hiçbir zaman ulaşamadıklarını (başta *Gazap Üzümleri* olmak üzere) Amerikan romanlarını okuyunca anlıyoruz. (3) Fukuyama o çocukça “Tarihin Sonu” makalesini (1989) yayımlamadan iki yıl önce, bilgin hocası Allan Bloom’un yazdığı ve benim kısa bir özetini *Amerikan Yüzyılının Sonu*’a eklediğim *Amerikan Aklının Tükenişi* kitabında, çağımızın en önemli gelişmesinin “iyi ve kötüye dair yeni bir dil” kullanmaya başlamamız olduğu söyleniyordu. Bu dil bütün düşünce

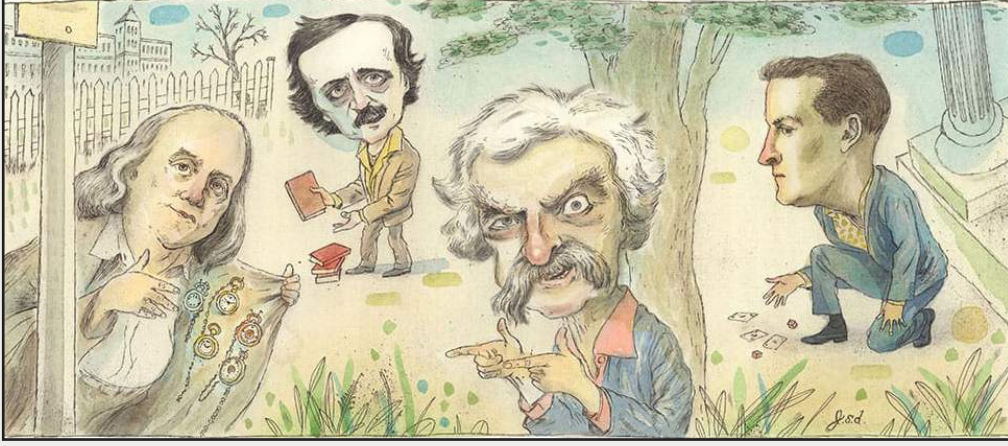
ve inanç dünyamızı sarsacak nitelikteydi. Bloom’un şu benzetmesinden çok etkilenmişim: “Hobbes’un *Leviathan*’ının 1651’deki yayımından bir nesil sonra, (onu dinsizlikle suçlayan) Anglikan piskoposları *tabiat hâli, sözleşme ve haklar*’dan söz ettikleri zaman, Hobbes’un kelimelerinin ruhani otoriteleri dize getirdiği açıktı. Artık kendilerini eskisi gibi anlamaya muktedir değildiler.” [2] Bu yeni dilin dönüştürdüğü değer dünyasına en iyi romancıların “can verebildiğini” düşünüyordum.

Melville, Twain ve Norris

Büyük Amerikan Romanı geleneğinin ilk büyüğü *Moby Dick* (1851) yazarıdır bence. Hobbes’un politik eserinin edebî yorumlarından biridir beyaz balinanın hikâyesi. Nitekim giriş kısmında Melville, *Leviathan*’ın ilk cümlesini unutmuyor: “Devlet dediğimiz o büyük deniz canavarı, uydurma bir şey, yapma bir yaratıktır.” Devlet kurmak da roman yazmak gibidir. Kimine göre beyaz balina tabiatın kör kuvvetlerini simgeliyordu, kimine göre tanrıyı. Sömürücü kapitalist sınıftır balina, diyenlerden yanayım ben. Daha doğrusu, (kâğıt) paraya hükmedenler. İsmail, romanın daha ilk sayfalarında bunu hissettirir bize: “Para vermekle para almak arasında dünyanın farkı var. Para vermek, meyva bahçesindeki iki hırsızın, yani dem ile Havva’nın başımıza açtıkları dertlerin en büyüğüdür belki de. Şaşılacak şey doğrusu: Paranın yeryüzündeki tüm kötülüklerin başı olduğunu, paralı bir insanın hiçbir zaman cennete gidemeyeceğini biliriz. Gene de, bize verilen paraları el etek öpüp alıveririz. Ah, nasıl da can atarız cehennemlik olmaya!” [3] Romanın cehennem ehlinin teşhir edildiği vitrin olduğunu en iyi canlandıran eser ise *Sağlam Adam*’dı.

Romandaki ilk sağlam adamımız Hz. İsa’yı andırıyor ve İncil’den ayetlerle, birbirlerine sadakati (yahut imanı) sarsılmış yolcuları merhamete davet ediyordu. İsa gibi beyazdı ve krem rengi bir elbise giymişti. O kadar çabaladı ki sonunda takati kesildi ve bir merdivene

kıvrılıverdi. “Giderek bastırın uykuya yenik düşen kumral başı öne düştü, koyunu andıran vücudu boydan boya gevşedi.” Uyuyan bir koyun yahut kuzu. Romanın yayımlanış tarihi 1857; akılcı kapitalizmin yükselişi karşısında merhamet çağrılarına cevap alamayan İsa artık geri çekildi. Gökten incek İsa’yı ağırlamak için “yeni bir Kudüs” kurma hayaliyle birkaç asırdır Amerika’ya akmış olan Avrupalı “yolcular” şimdi kimleri baş tacı edeceklerdi? İkinci kahramanımız bir siyahtı; yoksa siyaha boyanmış bir beyaz mı? İsa’dan İblis’in eline mi geçiyordu sahne? İnsanların inanç ve merhamet duygularına değil, eğlenme arzularına hitap ediliyordu artık. Ödülümüz de dua değil paraydı. [4] Melville’in son romanı *Billy Budd* ise (1891/1924) tam anlamıyla bir hukuk felsefesi klasiğidir! Romancımıza göre, paraya hükmedenlerin hükmettiği bir dünyada, haklı da olsa *Devlet* karşısında her zaman zayıf kalmaya mahkûm bireylerin hakkı ayaklar altındadır. [5]

Hawthorne ve Henry James’e rağmen, büyük Amerikan romanı geleneğindeki ikinci favorim Mark Twain: Çocuk Don Kişot’u Amerikan ve dünya romanına soktuğu için. Çocuk roman kahramanları, kapitalist modernliğin sorgu melekleridir. Mançalı şövalye gibi, Kitab’a göre hareket etme arzusundadır Tom Sawyer. Kurduğu çete, zenginleri kaçırıp fidye karşılığında serbest bırakacaktır. Fidyenin ne olduğu sorulduğunda şaşırır. Bildiği tek şey, kitapta öyle yazılmış olduğudur. “Ne yani, Kitap’ta yazıldığı gibi yapmayalım da, her şeyi berbat mı edelim?” Tıpkı Melville gibi, Twain de Kitab’a sırtını dönen Amerikan toplumunun her şeyi yüzüne gözüne bulaştırdığını düşünmektedir. Çocuk kahramanlarının aksine, Twain’in yetişkin kahramanları birer kapitalizm havarisidir. O kadar ki, *Kral Arthur’un Sarayında Connecticutlu Bir Yankee*’nin 33. bölümü iktisatçılara parmak ısırtacak bir başlık taşıyor: “Altıncı Yüzyıl Ekonomi Politigi.” Roman kahramanını 1889 yılından tam 13 yüzyıl öncesine ışınlayan Twain, elbette o çağın insanlarına medeniyet ve teknoloji öğretecekti! Din ve büyüye karşı, aklın ve bilimin üstünlüğünü kanıtlamaya

çalışacak; mistik tevekkül yerine, akılcı ve hesapçı bir iktisat zihniyetini yerleştirme gayreti içinde olacaktı.

Marx’a Karşı Mark Twain

Roman kahramanımız o yıllarda aydınlar arasında yayılmakta olan Marksçı ekonomi politigin iddialarını hem kanıtlamakta hem de sınırlarını göstermekteydi. Sürekli yenilik (inovasyon) peşindeydi. İbadet dahil, her şeyi metalaştırmaya, pazarlanabilir bir mal kılmaya dönük bir mantığı vardı. Ziyaret ettiği bir münzeviler dergâhında, Mevlevi semazenlere benzetebileceğimiz ünlü bir keşişin zikrinden bile nasıl kâr elde edebileceğini hesaplıyordu: “Adam yüksek bir platformda, hızla ve hiç durmaksızın, başı ayaklarına degecek kadar eğilip doğruluyordu. İbadet şekli buydu. Saat tutarak izledim onu ve 24 dakika 46 saniyede 1244 devir yaptı.” Kahramanımızın yufka yüreği, böyle bir enerjinin heba olmasını kaldıramazdı. Mekanikteki en üretken hareketlerden birini yapan bu münzeviyi “esnek kablolar vasıtasıyla dikiş makinesi çalıştırmayı sağlayacak bir sisteme bağlamayı” tasarladı. Münzevi keşiş, Pazar tatili de yapmadığından verimliliği yüksekti. Kendi hâlinde zikrederken, kahramanımıza beleş 18.000 gömlek imal etti. “Enerjiyi ziyan etmenin anlamı yoktu. Gömlekler bana sadece cüzi bir ham madde parasına mal oluyordu.”

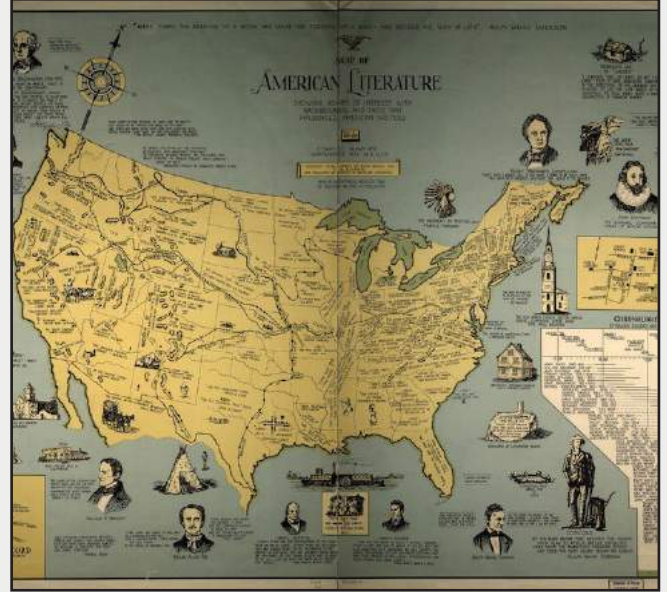
Marx’ın “artı değer” (*surplus value*) kavramının somut bir örneği idi bu. Ortaya çıkan ürün (Marx’ın ifade ettiği gibi *değer* değil ama, ürün!) emeğin sömürülmesinden ibaretti. Twain’in devamında ima ettiği şeydu: Ürün emeksiz ortaya çıkmaz fakat değeri (Marx’ın iddia ettiğinin aksine) emekten ibaret değildir. Değeri etkileyen asıl numara reel alanda değil fiktif alandıydı: pazarlama ve satışta. Ürünün değerini arttıracak olan *hikâyesi* idi, romanydı. Günümüzdeki örnekleri hatırlatan *inanç-temelli reklam* sayesinde, gömlekler akıl almaz fiyatlara satılabiliyordu: “Hacılar bu mamulü tanesi 1.5 dolara denk gelen bir para ödeyerek kapışıyor. Arthur’un ülkesinde o rakama elli inek ya da safkan

bir yarış atı alınabilirdi.” Elli inek pahasına bir gömlek! Kafayı mı yemiş bu İngilizler, demeyin. Kampanyada, gömleklerin *günaha karşı mükemmel koruyucu* olduğu belirtiliyor, cehennem ateşine dayanıklı oldukları ima ediliyordu. İngiltere’de üstüne şu laf boyanmamış tek bir kaya veya boş duvar kalmamıştı: “Asiller arasında revaçta olan hakiki *Aziz Stylite* giyin. Patentlidir.” [6]

“Melville ile Twain’i anladık da, şu Norris kim oluyor?” demeyin sakın! Kapitalizmin nihai menzili, finansal (yani fiktif, yani roman) sermayenin kesin hakimiyetidir. Artık ekmek bile insanları doyurmak için değil, finansçıları doyurmak için pişiriliyor. Frank Norris bunu daha 20. yüzyıla girerken kavramış ve meşhur Amerikan Üçlemesi’ni tasarlamıştı: Ahtapot, Cehennem Kuyusu, Kurt (*The Octopus, The Pitt, Wolf*). Genç yaşta kaybettiğimiz (1870-1902) bu büyük romancı, ilk romanında Kaliforniya’da üretilen tahılın kazancının nasıl üreticilerden teknelci tüccara/nakliyeciyeye aktığını resmediyordu. İkinci romanda projektörü bu sefer Chicago tahıl borsasına tutuyordu: Ömründe buğday görmemiş spekülörlerin, buğdayın fiyatını nasıl yükseltip indirdiklerini ve bu hareketlerin üreticileri nasıl perişan edebildiğini gösteriyordu. Mutasavver üçüncü kitapta ise, Avrupa’ya ihraç edilen buğdayın, orada ekmek hâline geldikten sonraki serüvenini anlatacaktı; fakat ömrü vefa etmedi. [7]

Böylece 20. yüzyıla geldik. Yüzyılım ilk yarısının değer/dönüşüm tarihini Dreiser, Faulkner, Wharton, Fitzgerald ve Steinbeck’den; ikinci yarısınınkini ise Mailer, Pynchon, Philip Roth ve Don DeLillo romanlarından güvenle okuyabilirsiniz. Sadece DeLillo’nun *Kozmopolis*’i üzerine yazdıklarım, hazırlamakta olduğum *Roman Diliyle Finans* kitabının üçte birini oluşturacağı benziyor. Yayımlı tarihi 2003 olmakla beraber, 2001 terör ve 2008 finans krizlerinden çok önce tasarlanıp büyük kısmı yazılan roman, edebî metaforlar üzerinden terör ile finans krizinin ikiz kardeş olduğunu hissettiriyor; aynı gerçekliğin tersi ve yüzü. Bunları başka bir zaman konuşalım. Hülasa, Amerikan hegemonyası ardında felsefi bir miras bırakmasa da, roman’lık bir miras bırakacağı benziyor.

Mustafa Özel: *Ağrı’da doğdu* (1956). *Naci Gökçe Lisesi* (1974) ve *Boğaziçi Üniversitesi İİBF* mezunudur (İktisat,1980). *İstanbul Bankası, Türkiye Dış Ticaret Derneği, Ülker, Çilek, Bisav ve MÜSİAD* gibi kurumlarda yöneticilik/danışmanlık yaptı. *Marmara Üniversitesi’nden Yüksek Lisans ve Doktora dereceleri aldı* (İktisat Tarihi, 1991/99). *Dergâh, İzlenim, Anlayış, Nihayet ve Arka Kapak* dergilerinde yazdı. *İstanbul Şehir Üniversitesi’nde öğretim üyeliğinde bulunmuştur.*

[1] Mustafa Özel: *Yöneticilik Dersleri*, İstanbul: Küre, 2018, s. 146-51.

[2] Allan Bloom: *The Closing of the American Mind*, New York: Simon and Schuster, 1987’den M. Özel: *Amerikan Yüzyılının Sonu*, İstanbul: İz, 1993, s. 237.

[3] Herman Melville: *Moby Dick: Beyaz Balina*, İstanbul: YKY, 2012, s. 49.

[4] Mustafa Özel: *Romanperver İktisatçı*, İstanbul: Küre, 2019, s. 192-213.

[5] Mustafa Özel: *Roman Diliyle İş Hayatı*, İstanbul: Küre, 2019, s. 217-47.

[6] Mustafa Özel: *Roman Diliyle İktisat*, İstanbul: Küre, 2018, s. 151-3.

[7] Mustafa Özel: *Romanperver İktisatçı*, s. 86-7.

Modern Türkiye’de “Amerika”nın İzini Sürmek: Bilgi ve İnşa •

Ali Erken

Cumhuriyetin kuruluşu ile birlikte yeni Türkiye devletinin kurucuları ekonomik ve siyasi açıdan dışarıya bağımlılığı azaltma yolunu seçmiş, dünyadaki genel yönelimin buna uygun olması ile birlikte özellikle 1930’lu yıllarda ciddi adımlar atmışlardı. Milli sanayi hamlesi bu dönemde hız kazanmış, yerlilik vurgusuyla birlikte Türkiye’nin kendi kendine yetebilecek bir ülke olacağı iddiası ortaya konmuştu.

Yeni Türkiye devleti kendi insanını doyurabilmeli, ülkenin her bir parçasında yaşayan vatandaşına aynı hizmet gidebilmeliydi. Ancak zamanla Cumhuriyet yönetimi bu vaatleri gerçekleştirmenin çok da kolay olmadığını farkına varmıştı. Karşılaştıkları ilk ciddi sınav sağlık hizmetlerinin geliştirilmesi ve yurt çapına yayılması oldu. Türkiye ciddi bir nüfus problemi ile karşı karşıyaydı ve salgın hastalıklar nüfus artışının önündeki en büyük engeldi. Eldeki imkanlar etkin bir aşılama yapmayı veya

kamu sağlığı hizmeti vermeyi sağlayabilecek boyutta değildi. Netice olarak, Cumhuriyet yönetiminin Amerika menşeli Rockefeller Vakfı ile kurduğu ilk bağlantı sağlık alanında oldu. Nitekim sağlık hizmetleri Rockefeller Vakfı’nın Amerika Birleşik Devletleri’ndeki çıkış noktasıydı ve elinde ciddi bir altyapı kaynağı barındırıyordu. Etkin aşılama, sağlık taraması, kamu sağlığı hizmeti gibi alanlarda desteklediği uzmanlar ve projeler ile hem Amerika hem de Çin, Brezilya gibi ülkelerde faaliyet sahasını genişletmişti. Türkiye’ye gelen ilk Rockefeller heyeti ciddi bir inceleme ve tarama faaliyetinden sonra Refik Saydam, İsmet İnönü gibi yetkililerle görüşmüş, yapılabilecekler üzerinde mutabık kalmışlardı. Rockefeller’in Türkiye’de yaptığı sağlık harcamaları 1930’lardan 1960’lı yıllara kadar devam etmiş, bu harcamalar personel burslandırması, klinik ekipman desteği, aşılama ve eğitim gibi faaliyet alanlarında gerçekleşmişti.

Yönetici kesim açısından sağlık alanında, özellikle de şüphe uyandıracak geleneksel düşmanlar İngiltere, Fransa ve Rusya dışında, bir ülke ile iş birliğine gitmek makul bir seçimdi. Bu etkileşim Amerika’ya karşı zaten var olan sempatinin artmasını da beraberinde getirmişti. Amerika’nın Türkiye’nin toprak bütünlüğüne karşı iddiası olmayan, sağlık, eğitim gibi faaliyetlerle uğraşan tarafsız bir güç imajını da kuvvetlenmişti. 1945 sonrası Türkiye’nin Batı Bloku’nda yer alma isteğini kolaylaştıran unsurlardan biri de aslında Amerika’nın bu yükselen konumuydu. Ancak artık dünyanın en güçlü ekonomisi ve askeri kapasitesine sahip Amerikalı yöneticiler yeni rollerine adapte olmaya başlarken, uluslararası etkinliklerini eskisinden farklı bir boyutta sürdürmenin yollarını da öğrenmeye çalışıyorlardı.

Türkiye’nin 5 sene içerisinde Marshall Yardımı kapsamına alınması, Truman Doktrini’ne dahil edilmesi ve NATO’ya kabulü ikili ilişkilerde hızlı bir dönüşüme kapı açmıştı. İsmet İnönü’nün Amerika’ya karşı olumlu yaklaşımı biliniyordu ancak bu olumlu bakış Demokrat Parti iktidarı ile birlikte ivme kazanmıştı. Amerikalı yöneticiler de askeri ve ekonomik yardımları nasıl formüle edeceklerine dair ciddi bir mesai harcıyordu. 1950’li yıl-

larda Türkiye’de yapılan otoyol, baraj ve tarımsal kalkınma programlarının çoğu ECA ve FOA gibi kurumlardan alınan desteklerin Russell Dorr, Frederick Frey, Robert Kerwin, Charles Abrams gibi Amerikalı uzmanlar tarafından koordine edilmesiyle gerçekleştirildi. Ancak Amerikan tarafı açısından ciddi bir sorun, iş birliği yapabilecekleri ve İngilizce konuşan Türk mühendis ve bilim adamlarının azlığıydı. Bu eksikliği gidermek için önce Robert Koleji’nin Mühendislik Fakültesi’ne yeni bir statü tanımlandı ve Fakülte güçlendirildi, ardından da ODTÜ’nün kuruluşu gerçekleştirildi. Bu aşamadan sonra İngilizce eğitim veren mühendislik ve mimarlık fakültelerinden mezun öğrenciler gerekli kurumlar ve özel şirketlerde daha rahat görev almaya başlayabileceklerdi.

Türkiye’de iktisadi hayatın gelişiminde yine Amerika’dan bilgi ve model aktarımı dikkat çekiciydi. 1950 sonrası Türkiye ekonomisinde yabancı sermayenin etkisi artmış, Türk firmalarının bir kısmı işletme yönetimi açısından değişime uğramıştı. Özellikle Ford Vakfı iş dünyasına dair çalışmaları fonlamayı öncelemişti ve 1960’larda kurulan Türk Sevkiyat ve İdare Vakfı, İşletme İdareciliği Bilimleri’ni Etüd ve Yayma Derneği gibi oluşumları desteklemişti. Bu araçlar sayesinde profesyonel yöneticilere yönelik çalışmalar yapılmıştı. İlaveten, 1950 ve 1960’lı yıllarda açılmaya başlayan işletme fakültelerinin müfredatının tamamına yakını Amerikan üniversitelerinden esinlenmişti. Türkiye’deki işletme kültürü, iktisadi yaklaşım ve ticari hayata bakışın yüksek hacimli şirketlerde değişime başladığını ve 1980 sonrası ekonomik düzenin temellerinin bu dönemde atıldığını söylemek mümkündür. Türk şirket yöneticileri açısından Amerikan menşeli iş birliklerinin ekonomik olarak sunduğu potansiyelin etkileyiciliği tartışılmazdı.

Cumhuriyetçi aydınların eğitim, yaşam tarzı ve sanatta Batılılaşma hedefini gerçekleştirebilmek için bilgi transferine muhtaç olmaları doğal bir gereklilik olarak değerlendirilebilirdi. 1930’lardan itibaren yurt dışından davet edilen sanatçı ve bilim adamları bu “eksiliği” gidermeye yönelikti. Rockefeller ve Ford Vakıfları ise 1945 sonrası beşerî ve sosyal bilimlerin amacı ve içeriğine yönelik yeni bir kapsamlı tartışma başlatmış, global ölçekli desteklerini de bu çerçevede değerlendirmişlerdi. 1940’ların sonundan itibaren her iki vakfın temsilcileri de Türkiye’ye sık sık ziyarette bulunmuş, ülkedeki eğitim kurumları, sanat ve bilim adamlarını tanıma fırsatına sahip olmuşlardı. Türkiye’ye yönelik programları yöneten isimler arasında en etkileyicisi şüphesiz ki Rockefeller temsilcisi John Marshall’dı. Marshall vakfın beşerî bilimler bölümünde görevliydi, ancak özel olarak Türkiye ile de yakından ilgileniyordu. Türkiye’deki “yaratıcı azınlık” olarak tanımladığı Müslüman ancak Batılı değerleri benimsemiş gruba yapılacak desteklerin önemli olduğunun altını çiziyordu. Marshall, toplum bilimlerinin gelişiminin, ürettiği bilginin, sanat ve edebiyat araç-

ları ile farklı bir hayat tarzının benimsenmesinin önemli olduğuna inanıyordu. 10 yıl süresince Marshall’ın vakıf bursiyeri olarak yönlendirdiği onlarca isim kariyerlerinde aşama kaydetti ve yurt dışında eğitim fırsatına sahip oldu. İlgilendiği isimlerin kişisel gelişimini yakından takip ediyor, desteklediği projelerin içeriğine çok dikkat ediyordu. Bu projeler arasında Robert Kolej’in müzik, tiyatro eğitiminin güçlendirilmesi ve yeni bir tarih öğretim içeriği geliştirilmesi de yer alıyordu.

Aradan geçen zaman zarfında Amerikan menşeli kurum ve kuruluşlar Türkiye’de kendi paydaşlarını oluşturabilmiş, iş birliği alanlarını yaygınlaştırmış ve farklı kollara ayırmayı başarmıştır. 1980 sonrasında Türkiye’de bulunan yabancı uzman, sanatçı ve akademisyen oranı giderek azalmış, ancak temeli ilk dönemlerde atılan kurumların olgunlaşması, bu kurumlardan yetişen isimlerin toplumda önemli yer edinebilmesi ve ekonomik güç kazanabilmesi mümkün hale gelmiştir. Bu gerçek, Türkiye’deki Batılı değer yargılarının yaygınlık kazanması açısından belirleyici olmuştur.

1945 sonrası Amerikan kurumlarının Avrupa, Çin, Latin Amerika ve Doğu Bloku ülkelerine yönelik geliştirdiği ilişki araçları daha detaylı incelemeyi hak etmektedir. Amerika’da cereyan eden tartışmalar ve ortaya çıkan yaklaşımlar bu açıdan önem taşır. Müslüman bir toplum yapısına sahip Türkiye’de ortaya konan modeller ancak daha geniş bir açıdan ele alındığında anlamlı bir değerlendirmeye tabi tutulabilir. Bu ilişkilerin Türkiye ve Amerika arasındaki siyasi ve ekonomik ilişkileri beslediğini, aynı zamanda da onlardan beslendiğini söylemek mümkündür. Günümüze kadar süregelen Amerikan menşeli iş birliği ve destek programlarının devamlılığını Türkiye’deki paydaşlarına sunduğu vaatleri dikkate alarak izlemek mümkündür.

Doç. Dr. Ali Erken: Boğaziçi Üniversitesi Sosyoloji Bölümü’nde lisans, Tarih Bölümü’nde ise yüksek lisansını tamamladı. 2013 yılında Oxford Üniversitesi’nden doktora derecesi aldı. Şu anda Marmara Üniversitesi Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü’nde doçent ve müdür yardımcısı olarak görev yapmaktadır.

Amerikalı Müslümanlar, Rüya ve Biriciklik •

Ahmet Selim Tekelioğlu

Meşhur Amerikalı stand-up komedyeni George Carlin, Amerikan siyasi teolojisinin ve toplumsal muhayyilesinin önemli bir unsuru olan ve “sivil din” kavramı etrafında dinî grupların da benimsediği “Amerikan Rüyası” tabirine şu şekilde cevap verir: “E Amerikan rüyasına ‘rüya’ denmesinin bir sebebi var: Bu hikayeye inanmak için uyuyor olmanız gerekir.”

Tabii bu keskin tespiti aklımızda tutmak, “Amerikan rüyası” ve onunla ilişkili olan “Amerikan biricikliği” (American exceptionalism) [1] kavramı etrafındaki bazı ön kabulleri sorgulamak için önemli. Bununla birlikte, Amerika’daki hayatın bazı Müslümanlar için kendi ülkelerindeki hayattan daha cazip olduğunu ya da daha fazla dinî ve fikrî serbestiyet getirdiğini de not etmek gerekiyor. Amerika’da birçok dinî toplum gibi Müslüman toplum da kendi içindeki bütünlük, dinî yorumlardaki muhafazakarlık-liberallik ikilemi, kültür ve din ayrımı, göçmen-yerel doğumlu kuşakların farklı dinamikleri ve göçmenlerin geldikleri ülke gündemleriyle ilişkileri gibi dinamikler çerçevesinde kendi içinde ayrışmalara ve tartışmalara sahip. Avrupa’daki Müslüman azınlıklardan farklı olarak, **genel nüfusun ancak %1’ini oluştursa** da medya gündemindeki payı çok daha büyük olan Amerikalı Müslümanlar, kendi içinde muazzam bir çeşitlilik sunuyor.

Örneğin sıklıkla gözden kaçırılan bir nokta: 3.45 milyonluk bu nüfus içinde (PEW’in yukarıda linkini verdiğimiz çoğu toplum lideri 7-8 milyon tahminini benimliyor) yerli kimliğini doğum yeri kıstasından bağımsız edinmiş yaklaşık %20’lik siyahi Amerikalı Müslümanın Amerikan İslamı’na verdiği özel bir renk. Keza, Amerikan rüyası kapsamında azınlıkların benimsediği, medya ve siyasetçi söyleminde yer bulan, doktorluk, mühendislik ve diğer sosyal kademeleri hızla tırmanan müreffeh “model azınlık” sunumuna tezat olarak hem siyahi hem göçmen Amerikalı Müslümanların yaklaşık %30’unun

yoksulluk sınırında, ekonomik mücadele veren bireylerden oluştuğu gerçeği sıklıkla göz ardı ediliyor.

Aynı şekilde Kuzey Amerika’nın coğrafi genişliği de tek bir tecrübeden söz etmeyi zorlaştıran önemli bir faktör. Ülkenin farklı bölgelerindeki demografik, sosyal ve siyasi etkenler Müslüman nüfus için kendine has dinamikler geliştiriyor. Örneğin, Detroit ve Los Angeles gibi şehirlerdeki Şii-Sünni dinamikleri, güney eyaletlerdeki farklılaşma, şehir merkezlerindeki Müslümanların sosyo-ekonomik sorunları ve şehir dışındaki nispeten varlıklı kesimlerin farklı günlük gerçeklikleri; Müslümanlar içindeki ırkçılıktan göçmen-Amerika doğumlu Müslüman tartışmalarına ve fikhî tartışmalara kadar birçok konuda dikkate alınması gereken bir dizi perspektifi beraberinde getiriyor.

Kısa Bir Kronoloji

İslam’ın Amerika kıtasındaki macerası kolonyal dönemde, özellikle Batı Afrika ülkelerinden yeni kıtaya getirilen köleleştirilmiş bireylerle başlıyor. Bazı çalışmalar bu dönemde Amerika’daki köleleştirilmiş bireylerin %30’unun Müslüman olduğunu not etseler de bu konuda bir fikir birliği yok. Öte yandan özellikle 11 Eylül sonrasında bu konuda yapılan birçok çalışmadan bahsetmek mümkün. Hristiyanlaştırılma ve ölüm gibi sebeplerden dolayı büyük çoğunluğu İslam’la bağı kopan bu nüfusun ardından, 1800’lerde özellikle Osmanlı coğrafyasından ABD’ye -daha çok geçici- işçi olarak gelen bir nüfus ve bunun 1900’lerdeki iz düşümlerini görüyoruz. Bu dönemde ABD’nin farklı bölgelerine gelen Arnavut, Arap nüfusla birlikte ABD’deki acımasız ırkçılık ve ekonomik refah arayışı etrafında İslam, şarki/dini/mistik oluşumlar etrafında şekillenen siyahi proto-İslamik oluşumlar ve 1920’lerde Ahmedî misyonu öne çıkmaya başlıyor. **1930’larda bir yandan Sünni**

göçmenler ve ABD dışına seyahatleri sonucu Müslümanlaşan siyahi Müslüman grupları, bir yandan da 1950'lerde hızla büyüyecek olan *Nation of Islam* gibi dini-politik oluşumlara şahitlik ediyoruz. Bu dönemin, Amerikan siyahları için hem Hristiyanlık hem de Amerikalılık ile ilişkilerini gözden geçirdikleri ve alternatif dini ve siyasi söylemlere daha açık bir dönem olduğunu göz önüne almak gerekiyor. 1940'ların sonu itibarıyla ABD'nin dünya sahnesindeki aktif rolü ve Sovyetler Birliği ile çatışması, Ortadoğu'daki ülkelere aktarılan bursların artmasına ve bu ülkelere ABD'ye gelen öğrenci sayısında kademeli bir artışa yol açıyor. Bu dönemde ve ileride, 1950/60'larda bölgede yerleşen baskıcı rejimlerle büyük problemler yaşayan aktivist İslami hassasiyetlere sahip orta-üst sınıf öğrencilerin ABD'ye gelmeleri ve geriye dönme noktasında rejim baskısıyla karşı karşıya gelmemek için çekimser kalmaları, ABD'deki göçmen Müslüman kurumsallaşmasının temelini oluşturacak bir faktör. Keza NOI içindeki çekişmelerin Malcolm X'in suikasta uğrayarak şehit olduğu 1965 yılından sonra dahi NOI'nin genişlemesine engel olmadığını not etmekte gerekiyor.

1965 yılında sivil haklar hareketi ve ekonomik zararların bir araya gelmesi neticesinde ırkçı göçmen yasalarının değişmesinin ardından Müslüman ülkelere gelen göçün Müslüman nüfusu hızla artırması, bugün dahi devam eden daimî bir göçe yol açacaktır. Aynı şekilde 1975'te NOI kurucusu Elijah Muhammed'in ölümü ardından yerine geçen oğlu Imam Warith Deen Muhammed, bu yüz binlere varan kitleyi içeren kurumu eski gayri İslami öğretilerden arıtıp ana akım Sünni bir Müslüman hareket haline getirerek farklı bir dinî, ırki ve siyasi çizgiye taşır. 1979'daki İran Devrimi ve Tahran Elçiliğinin kuşatılması, Amerikan muhayyilesindeki İslam algısına bugün de etki eden bir rol oynar. 1990'larla birlikte camileşme ve kurumsallaşma temelli inkişaf 2001'deki 11 Eylül saldırıları ardından ciddi risklerle karşı karşıya kalır. Güvenlik odaklı söylem ve politikalar Trump döneminin popülist ırkçılığına değin göç akımına ket vurmasa da bireysel hak ve özgürlükler özelinde önemli bir baskı oluşturmaya devam etmiştir.

Yukarıdaki kronoloji birçok kritik faktörü gizliyor. Örneğin bu tarihî serencamın farklı noktalarında fikhî muhayyile ile hayatın gerçekleri arasında önemli gerilimler gözlemlenmek mümkün. Çoğunluğu Müslüman olmayan bir ülkeye yerleşmenin fikhî hükmünden, yiyecek-içecek, ev kredisi gibi konuları, yine ABD'deki siyahi karşıtı ırkçı söylemlerin Müslümanlar arasındaki ilişkilere tezahürü ve cami kurumu etrafındaki kültürün kendine has Amerikan özellikleri gibi bir dizi konuyu daha geniş yazıların konusu olmak üzere şimdilik paranteze almamız gerekiyor.

Yine de, aşağıdaki iki kısa bölümde yukarıdaki konulara da değinen bir dizi tartışmaya bakarak kısa bir giriş

yapmaya çalışacağım.

Amerikalı Müslümanlık Tartışmaları

Bu bağlamda Amerikalılık-Müslümanlık tartışması dahilinde kültürel Müslümanlık, göçmen kültürü ve yerli kültürel kodlarla İslam'ın evrensel geleneğini birleştirme çabası ilk konumuz olacak. Akademisyenler ve din uzmanları arasında örf'ün fıkhîdeki yeri, muhtelif alt nüfus gruplarının (örneğin mühendisler) tabii oldukları hüküm ve kuralların değişkenliği gibi konular sıklıkla tartışılıyor. Bu tartışmanın ABD'de 11 Eylül sonrasında hız kazandığını ve özellikle son yıllarda Amerikan Müslümanlarının en önde gelen tartışmalarından birini oluşturduğunu gözlemliyoruz.

Özellikle Dr. Umar Faruq Abdallah'ın 2004 ve 2007 yılındaki iki makalesi, Dr. Abdulhakim (Sherman) Jackson'un son yıllardaki kitap ve konuşmaları ile Zaytuna College gibi kurumların bu alandaki söylemleri de bu tartışmayı öne çıkarmıştır. Amerikan biricikliği eleştirisi bağlamında bu tartışmayı somut bir örnek üzerinden ele almak gerekirse, camilerde kullanılacak dilin içeriği, hutbelerin hangi dilde verilmesi gerektiği, farklı tarihî tecrübeler ışığında -örneğin müzik konusundaki- fikhî hükümlerin Amerika özelinde nasıl farklılıklar göstereceği, İslami ve tekil bir kıyafet geleneğinin olup olmadığı gibi konular toplumsal düzeyde Müslümanların karşı karşıya kaldıkları sorular olarak öne çıkıyor. Bunun ötesinde mühendisler örneğinde Noel yemeklerine katılmanın hükmü, farklı etnik ve ırki arka planlardan gelen Müslümanlar arasındaki evliliklerde aile engeliyle karşılaşılması, Cadılar Bayramı gibi yoğun kültürel kodlara sahip kutlamalara gerek büyüklerin gerekse genç nesillerin nasıl yaklaşacağı, bayram kutlamalarının Amerikan geleneklerini de içine katacak şekilde çeşitlendirilip çeşitlendirileme-

yeceği, gençlere hitap edebilen hatiplerin nasıl yetiştirileceği, sanat alanında Müslümanların kendilerini nasıl geliştirebilecekleri gibi konular büyük resimdeki siyasi tartışmalardan daha az önemli değil.

Bu süreçte, kimi ebeveynlerin “Amerikanlaşmayı” bir yandan sosyoekonomik ve eğitim seviyeleri açısından özendirmeleri, öte yandan dinî ve kültürel açıdan bir tehdit olarak algılamaları yer yer bölünmüş kimliklere yol açıyor. Bu, günümüzde Amerika’nın daimî ve doğal bir ev, yaşam alanı olarak görülmesi tartışmasına da yol açmaktadır. Bu sürecin Darul Islam, Darul Harb, Darul Sahada gibi kavramlar etrafındaki tartışmalarla ilgisi önem taşısa da sahada bu tartışma devlet okullarında ya da özel okullarda sosyalleşmelerini tamamlayan genç bireyler açısından farklı bir şekilde tecrübe edilmektedir. Bu bireylerin yaş ortalamaları Amerikan Müslümanları için 30’lardayken Protestanlarda 55, Musevilerde 50, Katoliklerde 48, Mormonlarda 46, Ateist/Agnostiklerde 41’dir.

Dr. Umar Faruq Abd-Allah’ın 2004 yılında yayımladığı “İslam ve Kültürün Zorunluluğu” makalesi ve bu makaleyi makâsîd yaklaşımı çerçevesinde fikhî açıdan desteklemek için kaleme aldığı, “İslam’ı Bilinçli Yaşamak” adlı makalesinde öne sürülen, İslam’ın kültürel anlamda her yeni havzada kendini yeniden ürettiği ve bu şekilde zamana meydan okuyan bir zemin hazırladığı, böylece İslam’ın Amerika özelinde kendi kültürel kodlarıyla yerleşip hayatta kalabileceği ve bunu yaparken fikhî bazda şer’î hükümler ışığında ve gelenekle doğrudan ilişkili bir okumanın önemli bir faktör olduğu yönündeki argümanı, Amerikan Müslüman toplumu içinde daha fazla karşılık bulmaktadır. Bu tartışmanın birçok cephesi bulunmakla birlikte yukarıda referans verdiğimiz 11 Eylül sürecine ve bunun farklı alanlardaki yansımalarına bakmak, yukarıdaki tabloyu daha güncel kronolojik bir bağlama oturtmaya yardım edebilir.

11 Eylül ve Sonrası: Kriz ve Dönüşüm Süreci

11 Eylül 2001 tarihi Amerikan psikolojisinde önemli yer kaplıyor. 11 Eylül Amerikan Müslümanlarının yerleşme süreçleri noktasında birbiriyle tenakuz gösteren sonuçlara yol açmıştır. Bununla birlikte Amerikan siyaset ve güvenlik elitlerinin 11 Eylül’e verdiği tepkilerin de kendi içinde zıtlıklar barındırdığını belirtmek gerek.

1- Amerikan Müslümanları açısından 11 Eylül’ün güvenlikçi siyasetin, İslamofobinin ve İslam dünyasına dönük saldırgan politikaların artmasına yol açtığı âşikar. Bu süreçte Amerikan Müslümanları söylemsel anlamda savunmada kalmış, 11 Eylül’ün etkisini silme süreçlerinde Mahmood Mamdani’nin kavramsallaştırdığı [iyi Müslüman-kötü Müslüman dinamiğinden](#) kaçınmakta zorlanmıştır. İslam hakkındaki dezenformasyonun artması sonucunda, ilerleyen yıllarda dava ve tebliğ çalışmaları

süregelen psikolojik sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Müslüman ülkelerden gelen göç ve öğrenci akımında da belli ölçüde sıkıntılar baş göstermiştir.

2- Bununla birlikte 11 Eylül’ün uzun vadede Amerikan Müslümanları için getirdiği bir dizi müspet sonuçtan bahsetmek mümkün. Bunlar, kurumsallaşma ve kurumsal kimliklerin gelişmesi, kendi içine kapanık Müslüman toplumun dışa açılma süreçlerini hızlandırması, tüm dezenformasyona karşın İslam’a duyulan ilginin artarak potansiyel bir fırsata dönüşmesi olarak sıralanabilir. Bu dönemde siyasi süreçlere katkı sağlama, toplum içinde geniş perspektifli koalisyonlar oluşturma süreçleri hızlanmış, İslam’ı doğru temsil etme çabası daha aktif bir nüfusla karşı karşıya kalmamıza yol açmıştır.

Bu zıt neticelerin ortaya çıkmasında iki kümenin karşılıklı nedensellik ilişkisine sahip faktörler içermesinin etkisi var. Örneğin, camiler, şemsiye organizasyonlar, öğrenci kulüpleri gibi Müslüman kurumların güvenlik ve istihbarat bürokrasisi tarafından hedef alınması, bu kurumların finansal olarak sıkıntıya girmesine ve yer yer beyaz Amerikalılardan daha milliyetçi söylemleri benimsemeleri gibi olumsuz sonuçlara yol açmış olsa da bir yandan çoğu Müslüman kurum profesyonelleşme, iç disiplin, geniş Müslüman nüfusun desteğini alma ve kurumsal derinliğin yerleşmesi gibi konularda olumlu yönde mesafe kaydetmiştir.

Bu bağlamda 11 Eylül öncesindeki 2000 yılı başkanlık seçimlerinde muhafazakar sosyal pozisyonları nedeniyle cumhuriyetçi başkan adayını George W. Bush’a destek veren, siyasi ilişkileri güçlü görünen bir çok önde gelen Amerikalı Müslüman şahsiyetin 11 Eylül’ün hemen ertesinde Başkan Bush’un Washington’daki Islamic Center’i ziyaret ederek kitlesel bir tepkinin doğru olmadığını belirtmesine rağmen Amerika’daki Müslüman toplumun oldukça sıkıntılı günler geçirmesi ve akabinde teröre karşı savaş adı altında Irak ve Afganistan işgallerinin vuku bulması, bilhassa son yıllarda da toplumsal düzeyde Müslümanlara yönelik saldırıların artışı, siyasi bilinç noktasında Amerikalı Müslümanların reflekslerinin farklılaşmasına yol açmıştır. Öte yandan, Amerika’nın çok katmanlı siyasi yapısının da etkisiyle Avrupa’da daha geniş kesitlerce içselleştirilen kapsamlı ve yapısal politikalara etki eden bir İslam karşıtlığı henüz zemin kazanmamış olsa da, son 20 yılda İslamofobik birey ve kurumlar ciddi bir finansal desteğe kavuşmuştur.

Bu süreçte birçok cami ve kurum 11 Eylül’ün hemen ardından FBI’nın izleme listesine girmiş, yerel kolluk kuvvetleri nezdinde Müslüman kimliğini güvenlikçi ve terör karşıtlığı merceğinden gören birçok birim oluşturulmuş, eğitim programlarında bu çerçevede baskın olmuştur. Bu sorunlu çerçeve ve birimler bugün de devam etmektedir. Antiterörizm üst başlığı altında organize olan bu oluşumlar, 11 Eylül ardından Patriot Act adlı bir yasanın geçmesi ve Amerikan bürokrasisinin en büyük kurumu

haline gelen Homeland Security bakanlığının kurulmasıyla daha organize bir şekilde çalışmaya başlamışlar ve sonuçta 2. Dünya Savaşı sırasında Japon asıllı Amerikalıların maruz kaldığı kitlesel bazdaki ayrımcılıklar ile hak ihlalleri ölçeğinde olmasa da Amerikan Müslümanları güvenlikçi politikaların odağına yerleşmiştir. Bu süreçte Müslümanların önde gelen kurumlarından ISNA ve ICNA'ya, CAIR ve MPAC'e kadar birçok kurum dış bağlantıları, aldıkları bağışlar, çalışanlarının siyasi kimlik ve eğilimleri gibi birçok konuda inceleme altına alınmıştır. Keza, bu süreçte birçok cami projesi yerel belediye meclislerinde sıkıntılarla karşı karşıya kalmaya başlamıştır. İslamofobik çevrelerin alarmist baskısının da etkisiyle, Suud, Müslüman Kardeşler, HAMAS, vb. bağlantıları olduğu iddiasıyla birçok kurum ve kişi hakkında incelemeler başlamış, bunlardan bir kısmı mahkemelerde varılan anlaşmalarla çözülsün de önemli bir kısmında uzun süren hukuki mücadelelere rağmen mağduriyetlerin önüne geçmek mümkün olmamıştır.

Öte yandan, daha önce dikkat çektiğimiz üzere, bu sürecin aynı zamanda yerlileşmeye ve Amerikan İslamı algısının kemikleşmesine olan etkisi de benzer şekilde bu tepkinin ve mesafenin bir başka boyutunu oluşturmaktadır. Keza, 11 Eylül'ün ardından ISNA, ICNA, MAS, CAIR, MPAC, MLFA gibi kurumlar diğer dinî gruplardan farklı bir bağlılık testine tabi tutulmuşlar, zaman zaman savunmacı bir refleks ile Amerikalı kimliklerini ön plana çıkarmışlardır.

Bu süreçte gerek zikredilen kurumlar arasında, gerekse kurumların kendi içinde yerlileşme noktasında farklılaşan görüşler bulunmasına rağmen 11 Eylül'ün etkisinin zamanla hafiflemesi ve federal kurumlar, medya, yerel yönetimlerle ilişkilerin daha aktif bir şekilde yönetilmesi ile bu kurumların doğal bir şekilde yerlileşmesinin önü açılmıştır.

Amerikalı Müslüman kimliğinin dışlayıcı ya da tepeden bakan bir kimliğe bürünerek Amerikan biricikliği çerçevesinde sıkıntılı bir zemine çekilme riskini bu bağlamda değerlendirmek gerekiyor. Örneğin, bugün ortalama Amerikan lise ve üniversite öğrencilerine devamlı dış dünyayla bağlantılı olmaları, kendilerini saf Amerikan bir tecrübeyle kısıtlı tutmamaları salık verilirken, bazı Amerikalı Müslüman kuruluşların Amerikalı Müslüman kimliğini yerleştirmek adına gençlere Amerika'yı öncelikle salık vermelerinin bu ülkenin gelecek nesil Müslümanları için sorunlu bir söylem ortaya çıkarma ihtimalini teslim etmek gerekiyor.

Son yıllarda gözlenen gelişmelere rağmen, Amerikan Müslümanları oy kullanma eğilimi noktasında hâlâ diğer dinî grupların gerisinde kalıyor. Bunda, son yıllarda geçerliliği zayıflamış olsa da, bir dönem ülkenin siyasi arenasına katılmanın şer'en doğru olmadığı yönündeki görüşün yanında, sosyoekonomik faktörler ve marjinal etki algısı etkili.

Ek olarak, bu dönemin öncesinde 1970'lerin sonuyla birlikte Imam Warith Deen Muhammed (W.D. Muhammed)'in liderliğini yaptığı siyahi Müslümanları NOI döneminden farklı olarak Amerikalı kimliklerini benimsemeye yönlendirdiğini görüyoruz. Bu, siyahi Müslümanların 1990'larla birlikte Beyaz Saray da dahil olmak üzere seçilmiş yetkililerle daha yakın ilişkiler geliştirmesine yol açmış, Imam W.D. Muhammed 1992'de Amerikan Senatosu'nun açılışındaki dua törenini yöneten ilk Müslüman olmuştur. 1991 yılında Temsilciler Meclisi'ndeki ilk Müslüman duasını ise New York'taki Al Taqwa mescidinden Imam Siraj Wahhaj yapmıştır. Bu, merhum Malcolm X'in eleştirel siyasi aktivizminin önemli rol oynadığı siyahi Müslüman toplumu açısından alışılması kolay bir süreç olmamış, keza Louis Farrakhan da bu süreci yeniden kurduğu NOI'yi öne çıkarmak için kullanmıştır. Bugün siyahi Müslümanlar içinde de Amerikan tecrübesi ve Amerikan siyasetiyle kurulan ilişkinin geleceği hakkında hararetli tartışmalara şahit olmak mümkündür.

Öte yandan hâlen akışkanlığını koruyan Amerikan İslamı'nın ne içereceği, kültürel üretimden camilerin organizasyonuna, eğitim kurumlarındaki müfredattan din hizmetlerinin organizasyonuna kadar birçok alanda nasıl farklılıklar göstereceği hakkında birçok tartışma ve veri noktası bulunuyor. Bize düşen, bu noktada genellemelerden ziyade sahadan gelen, farklı perspektifleri göz önüne alan ve bilgiye dayanan analizler geliştirmek. Bu da emek ve zaman istiyor.

Ahmet Selim Tekelioğlu: George Mason Üniversitesi Ali Vural Ak Global İslam Araştırmaları Merkezi'nde The Maydan (<https://themaydan.com/>) projesini yönetmektedir. Doktorasını 2016'da Boston Üniversitesi Siyaset Bilimi bölümünde tamamlamıştır. Akademik çalışmaları ve verdiği dersler Amerika'daki Müslümanların kimlik tartışmaları ve tarihi tecrübesi üzerine yoğunlaşmaktadır. Tekelioğlu aynı zamanda Philadelphia şehrinde Müslüman bir sivil toplum kuruluşunun eğitim programlarını yönetmektedir.

[1] Amerikan tecrübesinde neşet eden her şeyin teleolojik bir üstünlüğü olduğu fikri.

Tarih-i Silsile-i “Ulema” veyahut ABD’de Yakın/Orta Doğu Çalışmalarına Bir Bakış •

Arif Erbil

Başlarken

Bilginin güç ile ilişkisi adeta yumurta-tavuk ikilemi gibidir. Zaten uzun yıllardır üzerinde tartışma dönen bu husus, post-modern düşünürlerin cevabıyla kendilerinin çözülmüştü: Bilgi pekâlâ gücün boyunduruğu altındaydı. Bu uzun ve netameli tartışmayı bir kenara bırakacak olursak, II. Dünya Savaşı’yla birlikte ABD’nin yeni süper güç olma isteği bağlamında “bölge çalışmaları” (area studies) olarak adlandırılan disiplin, kendisine özel bir yer edinmişti. Bu disiplinin serencamı, siyasi otoritenin ilmî-akademik bilgi ile ne ölçüde alakalı olduğunu tartışmaya uygun bir zemin olarak kabul edilebilir. Her ne kadar bu kısa yazı bölge çalışmalarının gelişimi ve dönüşümünü tam olarak anlamak için yeterli olmayacak olsa da en azından Yakın/Orta Doğu çalışmaları örneklemesinde tarih disiplini özelinde bir serüveninin izini sürme niyetinde.

Bölge Çalışmalarının Tarihi

Kuzey Amerika’da bölge çalışmaları diye adlandırılan çalışma sahası esasında II. Dünya Savaşı ile başlamış bir olgu değil. Aksine kökenleri değişik vesilelerle 19. yüzyıl sonlarına doğru götürmek mümkün. Ancak, 1930’lu yıllarda Amerika Birleşik Devletleri’nin izolasyon politikalarını izlemesi, bu alanlardaki ilerlemeye bir nevi ket vurmuş; hatta dünyayı tanımayan bir toplum ortaya çıkarmıştır denebilir. Bu alandaki çalışmaların ivme kazanması ise Amerika Birleşik Devletleri’nin dünyaya açıldığı II. Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş sürecindeki belli başlı girişimleri desteklemeleri ile oldu. Bu gelişmelerden ilki Amerikan siyaset bilimci Robert Hall’un Social Sciences Research Council (SSRC) için kaleme almış olduğu bölge çalışmalarının kurumsallaşmasını teşvik eden raporu olmuştur. Hall, bu raporunda böylesi bir çalışma alanı oluşturmanın; yabancı dil öğretimi, sosyal bilimlerin beşerî bilimlerle disiplinler

arası çalışma imkânı ile Amerikan milli çıkarlarının dünya çapında savunulması ve komünizmle mücadelede önemli bir unsur olacağını ifade ediyordu. İkincisi ise 1958 yılında yine Sovyetlerle olan Sputnik kriziyle (1957) bağlantılı görülen Milli Savunma Eğitim Yasası (National Defense Education Act) ile stratejik görülen bölgelerle alakalı hem dil eğitimi hem de akademik çalışmaların yapılmasını destekleme kararı oldu. [1]

Böylece, disiplinlerin getirmiş olduğu güçlü sınırlara takılmadan metodolojiden ziyade çalışma konusunu (bu durumda belirli bir bölgeyi) merkezine alan çalışma sahaları kurumsal olarak da ortaya çıkmaya başladı. Bu anlamda, arkeoloji ve tarihten siyaset bilimi ve ekonomiye filolojiden antropolojiye kadar birçok çeşitli alanı ihtiva eden bölümler kurulmaya ve bölge uzmanları yetiştirilmeye başlandı. Bu girişim sadece Amerikan hükümetinin tekelinde gelişmedi. Hükümetin ciddi destek ve teşvikinin yanında Carnegie Corporation, Ford Vakfı ve Rockefeller Vakfı gibi vakıflar tarafından da desteklendi. Örneğin, Rockefeller Vakfı’nın arşiv internet sayfasında bulunan bilgilere göre vakıf, 1946 ile 1954 yılları arasında Columbia, Stanford, Princeton gibi üniversitelerde Rusya, Doğu Avrupa, Latin Amerika, Asya, Uzak Asya gibi çeşitli alanlarda bölge çalışmalarının kurulmasına 8 milyon Amerikan doları sarf etmiş. [2] ABD’nin dünyanın değişik yerlerindeki etkinliğini artırmasına vesile olması beklenen bu girişimlerin yanında çeşitli bölgelerde de farklı araçlarla faaliyetler gösterdiği bilinmekte. Örneğin, Mesail’in bu sayısında Dr. Ali Erken, Ford Vakfı ve Rockefeller Vakfı’nın Türkiye’nin ABD ile olan ilişkilerini geliştirmede oynadıkları role dair önemli bir yazı kaleme aldı, bu detaylar oradan edinilebilir. [3] Dolayısıyla, bölge çalışmalarını değerlendirirken böyle bir bağlamda geliştiği dikkatlerden kaçmamalıdır. Ancak, böyle hüviyetini kazanmış bir yapının bugün ne şekilde evrildiği ve ürettiği bilginin değeri ancak ciddi analizlerle ortaya konulabilir.

Yakın/Orta Doğu Çalışmalarının Serencamı

Bu yazıda, kesinlikle böyle dört başı mamur bir değerlendirme yapma niyetinde değilim. Aksine, Yakın/Orta Doğu çalışmalarının serüvenini belli başlı isimler ve öne çıkan bölümler üzerinden izlemeye çalışmak esas gayem. Yaklaşık 100 yıllık ve ABD'nin farklı üniversitelerinde farklı biçimlerde gelişmiş bu çalışma sahasını incelemek de yazının sınırlarını aşacaktır. Chicago Üniversitesi Yakın Doğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü gibi, İslam'ın doğuşu sonrasında modern dönem olarak adlandırılan ve öncesinde Sümeroloji, Hititoloji, Antik Arkeoloji gibi alanları bünyesinde barındıran bölümler de görüldüğü üzere Yakın Doğu çalışmaları bünyesinde bulunmakta. Böylesi geniş alanlara dair konuşacak donanıma sahip olmadığım için bu yazı, İslam tarihi bağlamında Yakın/Orta Doğu çalışmaları alanı ile mahdut tuttuğum bir değerlendirme olacak.

“Batı”nın, “Doğu” ile ve Doğu'nun ürettiği bilgi ile ilgilenmesinin tarihi çok gerilere götürülebilir. Tarihin farklı zamanlarında, bu ilgi kendi dönemlerine has olmak üzere çeşitli şekillerde ortaya çıkmıştı. Buna, İkinci Haçlı Seferi sonrasında Müslüman-Hristiyan karşılaşmalarının artmasıyla 12-13. yüzyıllarda gelişen ilgi ile 1683 Viyana Kuşatması'nın ardından 18. yüzyılda Avrupa'da dönüşüme uğrayan İslam algısı örnek olarak verilebilir.[1]Ancak, ABD'deki yirminci yüzyılın başında başlayan ve yüzyılın ortalarında artan ilgiyi anlamak yukarıda bahsedilen bağlamda okunabilir. Dolayısıyla, 1940'lardan sonra gelişen süreçte, Yakın Doğu veya Orta Doğu olarak nitelendirilen, sınırları ve kapsamı çok da belli olmayan ama genellikle İslam dünyasının “merkezi” olarak adlandırılabilir coğrafyayı kapsayan bir “bölge” üzerine yapılan çalışmalar da yoğunlaştırılmış oldu.

Özellikle bu sürecin başladığı ilk yirmi yılda bu alanda Amerika Birleşik Devletleri'nde var olan akademik birikimin yeterli olmamasından dolayı Avrupa'dan gelen oryantalistlerin önemli roller oynadıklarını görmekteyiz. Bu süreçte, Hamilton A. R. Gibb özel bir önem taşımakta. Hem İngiltere'den ABD'ye taşınmasından önce 1945 ile 1955 arası Chicago, Princeton gibi üniversitelerde vermiş olduğu SSRC tarafından düzenlenen konferanslarla hem de doğrudan Harvard'da kurulan Orta Doğu Çalışmaları Merkezi'nin başına geçmesi ile kilit bir rol üstlenmişti. Bunun yanında, Viyana'dan iltica eden ve önce Chicago, sonrasında ise UCLA'de görev alan Gustav von Grunbaum ile Alman Yahudilerinden olup 1938 yılında ABD'ye gelerek Pennsylvania ve Yale üniversiteleri gibi önde gelen üniversitelerde görev yapan Franz Rosenthal gibi önemli müsteşrikler de zikredilmeli. [4]

Herkesin malumu olduğu üzere İslami ilimlerde silsile önemli bir yer tutuyor. Benzer bir durum şarkiyatçılarda ve de İslam dünyasının çeşitli dönemlerini çalışan akademisyenlerde de caridir desek yanlış olmayız

diye düşünüyorum. Silsile aslında bir ekolün oluştuğunun da göstergesidir ve her biri küçük veya büyük fârik vasıflara sahiptir. Dolayısıyla, bütün bir Yakın/Orta Doğu çalışmalarını bir potada değerlendirmek yanlış olacaktır. Bu silsileler her ne kadar belli üniversite veya kurumlarla bağlantı içinde olsalar da tam bir aynılıktan söz etmek doğru olmaz. Ancak, yine de kurumların getirmiş olduğu taşıyıcı ve destekleyici rolü unutmamak gerekir. Bu bağlamda, ABD'nin önde gelen iki üniversitesi, Princeton ve Chicago, ABD'de Yakın/Orta Doğu çalışmalarının ve buralarda filizlenen silsilelerin izini sürmede yardımcı olabilecek önemli kurumlar olarak ortaya çıkmakta.

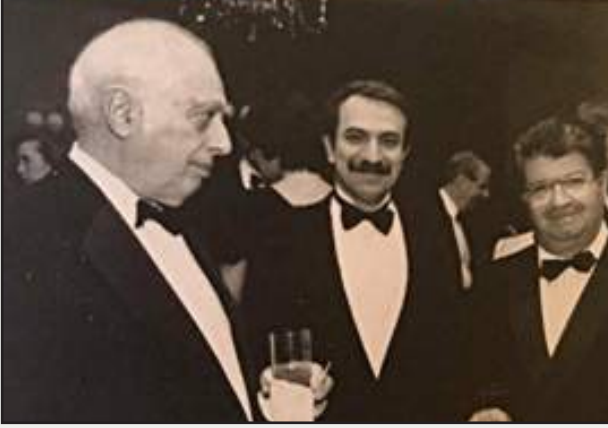
Princeton ile başlayacak olursak, 1927 yılında, sonrasında “Yakın Doğu Çalışmaları” ismini alacak Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü en köklü “bölge çalışmaları” bölümlerinden birisidir. Öncesinde, daha çok Arap toprakları, İsrail, Türkiye ve İran'a odaklanan bölüm literatürdeki son gelişmeler ile Güneydoğu Asya, Orta Asya gibi İslam dünyasının “merkez”den uzak bölgelerine de önem vermeye başlamış durumda. [5]

Princeton bağlantılı silsilelerin ilkinin Gibb'den, ve onun Londra'dan öğrencisi olan, uzun yıllar İslam dünyasını ve özelde de Türkiye'deki gündemi belirlemeyi başarmış isimlerden Bernard Lewis'den (1916-2018) başlatabiliriz. Lewis, Modern Türkiye'nin Doğuşu kitabı ve Ermeni Soykırımı iddialarını reddiyle Türkiye'de epeyce meşhur olmuş bir isim. SOAS'taki lisans ve doktora çalışmalarının ardından II. Dünya Savaşı sırasında İngiliz ordusuna ve istihbaratına katılmak üzere akademiye ara veren Lewis, 1946 ile Amerika'ya gideceği 1974 yılları arasında SOAS'ta hocalık yaptı. Sonrasında ise 1974 – 1986 yılları arasında Princeton Yakın Doğu Çalışmaları Bölümü ile Advanced Studies bölümlerinde hocalık yapmak üzere ABD'ye taşındı. Birçok kitap ve makalesi ile hem İslam dünyasının hem de Osmanlıların “gerileme” tezini desteklemişti. [6] Kendisi sadece bir akademisyen olmanın yanında kamuya hitap eden bir entelektüel ve ABD'nin Orta Doğu siyasetini belirlemede önemli roller almış biriydi. Emekliliği döneminde ise Amerikan hükümetine danışmanlık yaptı. Örneğin, 2003 yılında Amerika'nın Irak'ı işgalinde Bush yönetimini destekleyen ve bu yönde teşvik eden bir isim oldu. [7] Bunun yanında İsrail Hükûmeti ile olan de yakın ilişkileriyle de tanınıyordu. [8] Bütün bunların yanında, bir hoca olması hasebiyle aslında yetiştirdiği öğrenciler de, benzer fikirleri savunsunlar veya savunmasınlar, kendisinin Gibb'den aldığı silsileyi devam ettiriyor. En önemli öğrencileri arasında Harem-i Hümayun isimli kitabıyla bilinen ve Berkeley ve New York üniversitelerinde hocalık yapmış olan Leslie P. Peirce ve Brandeis Üniversitesi hocalarından Amy Singer gösterilebilir.

Bir diğer Princeton bağlantılı akademisyen ise Martin B. Dickson (1924-1991). 1943 yılında Michigan Üniversitesi'nde Farsça eğitimi alan Dickson, kripto çözü-

cü olarak Amerikan istihbarat örgütü Office of Strategic Services adlı birimde çalıştı. Sonrasında, İstanbul'a gelerek ünlü Türkolog Zeki Velidi Togan'dan dersler alıp sonrasında İran'a geçti. Akabinde de 1958 yılında

<https://www.gzt.com/mecra/kendi-dilinden-bir-ortadogu-tarihçisi-3459532>

Princeton Üniversitesi'nde doktorasını tamamlayarak hoca olarak öğretime başladı. [9] Kendisinin silsilesini, Chicago Üniversitesi Orta Doğu Tarihi profesörlerinden ve aynı zamanda Dickson'ın da öğrencisi olan John E. Woods'tan dinleme fırsatım olmuştu. "İlmî silsile" diyerek Dickson, Togan ve onun da hocası sayılabilecek Barthold'un isimlerini sıralamıştı. Dickson, Farsça uzmanı olarak tanınmasının yanında belki de daha önemli olarak bir Safevi tarihçisi. Yetiştirmiş olduğu önemli öğrenciler arasında Osmanlı tarihçisi Cornell H. Fleischer, [10] Safevi tarihçisi Kathryn Babayan, Akkoyunlu tarihçisi John E. Woods ve Farsça ve Arapça üzerine önemli eserleri olan Wheeler Thackston gibi isimler bulunuyor.

Bir diğer önemli merkez ise Chicago Üniversitesi. İslam Tarihi denilince akla gelen ilk isimlerden biri olan Marshall G. S. Hodgson (1922-1968), 1951 yılında Viyana'dan gelen Gustav Edmund von Grunebaum danışmanlığında doktorasını savunup yine aynı üniversitede hocasının 1957 yılında üniversiteden ayrılması ile İslam Tarihi dersleri vermeye başladı. Hodgson'ı bahsi geçen diğer hocalardan ayıran en önemli vasfı ise "Quakers" isimli bir Hristiyan tarikatına bağlı olup insanoğlunu bir birlik içinde görmesiydi. Bu da pek tabii olarak Hodgson'ın dünya ve İslam tarihi görüşlerini şekillendir-

Cornell H. Fleischer, Martin B. Dickson, John E. Woods (Bu fotoğrafı kullanmama izin veren Prof. Dr. Woods'a teşekkür ederim)

mişti. Hatta, II. Dünya savaşı sırasındaki savaş karşıtı tutumları sebebiyle enterne kamplarında bir süre tutulmuş bir akademisyendi. [11] Her ne kadar burada eserlerinin değerlerine ve detaylarına giremeyecek olsak da vefatında henüz hepsini tamamlayamamış olduğu ve 1974 yılında basılan üç ciltlik "İslam'ın Serüveni" başlıklı kitabı, zamanının çok ötesinde "gerilemeci" bir anlayıştan azade İslam Tarihi'ni kendi iç dinamikleriyle anlamaya çalışan ve hâlâ İslam Tarihi denilince akla ilk gelen eserlerden bir tanesidir. [12]

Hodgson'ın bu yazı bağlamında bir adım daha öne çıkan özelliği ise şu anki ismiyle Yakın Doğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü ile Orta Doğu Çalışmaları Merkezi'nin kurulmasında oynamış olduğu aktif rol diyebiliriz. 1960'larda üstlenmiş olduğu bu rol sonraki yıllarda Chicago Üniversitesi'ni ABD'de Yakın/Orta Doğu çalışmalarının merkezlerinden birisi haline getirecekti. Örneğin, 1970'li yıllarda Halil İnalcık yine bu bölümün kadrosuna katılmıştı. Hodgson'ın kırk altı yıllık hayatının en önemli eseri İslam'ın Serüveni. Aslına bakılırsa, bu kitap Zahit Atçıl'ın belirttiği gibi, üniversitede lisans öğrencilerinin alması zorunlu Batı Medeniyet Tarihi ders zincirine 1950'li yıllarda getirilmiş alternatiflerden biri olan İslam Medeniyet Tarihi ders zincirinin kitabı olarak tasarlanmıştı. Her ne kadar bu kitap lisans seviyesi için ağır bir kitap olarak görülebilirse de Yakın Doğu Çalışmaları Bölümü lisansüstü seviyesinde (özellikle de doktora yeterlilik aşamasında) en önemli kitaplardan biri olarak görülme devam ediyor. [13]

Hodgson'ın bu kurumsallaşmış mirası ile Dickson'ın iki talebesi, Cornell H. Fleischer ve John E. Woods'un bu bölümde hoca olarak işe başlamaları ile iki silsile birbiriyle birleşmiş denilebilir. Hodgson'ın mirasının tevarüsü aslında Atçıl'ın teşekkür dipnotunda bulunan şu ifadelerde görülebilir: "Medeniyet tarihi derslerinin gelişimini aktaran John Woods'a teşekkür ederim. Ayrıca bu kitabı bana okutan ve Hodgson'ın düşüncelerini

anlamakta zorlandığım hususları bana izah eden hocam Cornell H. Fleischer'e minnettarım." [14] Görüldüğü gibi Hodgson ve Dickson'ın mirası Chicago'daki bu gelenek aracılığıyla uzun bir süre devam etmiştir. Bu eğitimin ortaya koymuş olduğu önemli Osmanlı ve Orta Asya tarihçileri de dünyanın değişik yerlerinde öğretim hayatlarını sürdürmeye devam etmekte. Yukarıda Zahit Atçıl örneğinde olduğu gibi Nükhet Varlık, A. Tunç Şen, Ertuğrul Ökten, İlker Evrim Binbaş, Abdurrahman Atçıl, Kaya Şahin gibi önemli isimler bu silsilenin devamını niteliğinde görülebilirler diye düşünmekteyim.

Son Söz

Sonuç olarak, II. Dünya Savaşı akabinde devlet ve sivil toplum kuruluşlarının hususi destekleriyle bölge çalışmalarında bir canlanma görüldüğü ortadadır. Amerikan milli çıkarlarını desteklemek gibi bir niyeti olan bu çaba bazı "stratejik" alanları maddi anlamda kaldırmış. Dolayısıyla, böylesi bir aktörün bilgi üretiminde de bir ölçüde pay sahibi olduğu açıktır. Zaten, 1990 sonrası süreçte uluslararası alanda rekabetin bir nebze azalması ve İngilizcenin lingua franca olmasıyla bu alanlara verilen destek gözle görülür bir biçimde azaldı. [15] 11 Eylül sonrasında ise hem bölge çalışmaları bağlamında hem de din bilimleri olarak adlandırılabilir bölümlerde İslam çalışmalarına teşvikler arttı. [16] Görüldüğü üzere maddi kaynak ve teşvik, ilim dünyasında hatırı sayılır ölçüde rol oynamaktadır.

Ancak, "bölge çalışmaları" alanında üretilen bilgiyi ve çalışan akademisyenleri, tıpkı Osmanlı tarihinin çokça tartışılan meselelerinden birisi olan devlet-ulema ilişkisinde ulemayı resmî ideolog ve bütünüyle devletin emrinde onun meşrulaştırıcıları olarak tanımlamak gibi, indirgemeci bir yaklaşımla değerlendirmek hatalı olacaktır. Bilgi – güç ilişkisinin her zaman güç lehine tek taraflı olmadığı, aksine zaman zaman birbirleriyle uzlaşmayan ilişki biçimlerinin de kurulabileceği, özellikle Marshall Hodgson örneğinde görülmüş oldu. Dahası, II. Dünya Savaşı sonrasına denk gelen bu artan ilgi, ABD'nin dünyayı tanımasıyla da paralel olarak gelişmiş olsa gerektir. Dolayısıyla her ne kadar spesifik bir bağlamda ve belli amaçlar için desteklenmiş çalışmalar/alanlar/girişimler olsa da üretilen bilginin bizatihi değerinin olabileceğini akıllardan çıkarmamak gerektiği inancındayım.

Arif Erbil: Boğaziçi Üniversitesi Siyaset Bilimi&Uluslararası İlişkiler bölümü ile Tarih bölümlerinden mezun oldu. Halen aynı üniversitede Tarih bölümünde erken modern Osmanlı siyaset düşüncesi üzerine yüksek lisans çalışmalarını sürdürmektedir. Aynı zamanda Abdullah Tivnikli İSAR Vakfında araştırmacı olarak çalışmaktadır.

[1] Katzenstein, Peter J. "AREA STUDIES, REGIONAL STUDIES, AND INTERNATIONAL RELATIONS." *Journal of East Asian Studies* 2, no. 1 (2002): 127-37. Sil, Rudra. "The Survival and Adaptation of Area Studies." In *The SAGE Handbook of Political Science*, 255-271. 55 City Road, London: SAGE Publications Ltd, 2020.

[2] <https://rockfound.rockarch.org/area-studies>

[3] Erken, Ali. *Modern Türkiye'de Amerika'nın İzini Sürmek: Bilgi ve İnşa*, Mesail 6. Sayı, 2020.

[4] Abu-Lughod, Janet L. 1989. *Before European Hegemony: The World System A.D. 1250-1350*. New York: Oxford University Press, s. 21-24. Bevilacqua, Alexander, 2018. *The Republic of Arabic Letters: Islam and the European Enlightenment*. London: Belknap Press of Harvard University Press, s. 1-16.

[5] <https://gradschool.princeton.edu/academics/fields-study/near-eastern-studies>

[6] Lewis, Bernard. "Ottoman Observers of Ottoman decline." *Islamic Studies* 1.1 (1962): 71-87. Lewis, Bernard. *What went wrong?: Western impact and Middle Eastern response*. Oxford University Press, 2002.

[7] Lewis, Bernard, "Time for Toppling", <https://www.wsj.com/articles/SB1033089910971012713>

[8] İsrail Başbakanı Netanyahu'nun Lewis hakkındaki sözleri için bkz. <https://www.timesofisrael.com/netanyahu-lauds-bernard-lewis-as-one-of-the-great-scholars-of-the-middle-east/>

[9] Babayan, Kathryn, "DICKSON, MARTIN BERNARD", *Encyclopædia Iranica*, C. VII, Fasc. 4, s. 387, 1995.

[10] Cornell H. Fleischer'in hayatı hakkında hazırlanmış güzel bir dosyayı İstanbul Üniversitesi Sosyoloji bölümü twitter hesabının hazırlanmış olduğu bilgisinden takip [edebilirsiniz](#).

[11] Saïd Amir Arjomand, "HODGSON, MARSHALL GOODWIN SIMMS," *Encyclopædia Iranica*, online edition, 2015, <http://www.iranicaonline.org/articles/hodgson-marshall>. Burke III, Edmund. "Marshall Hodgson Then and Now." *Sosyoloji Dergisi/Journal of Sociology* 38.2 (2018).

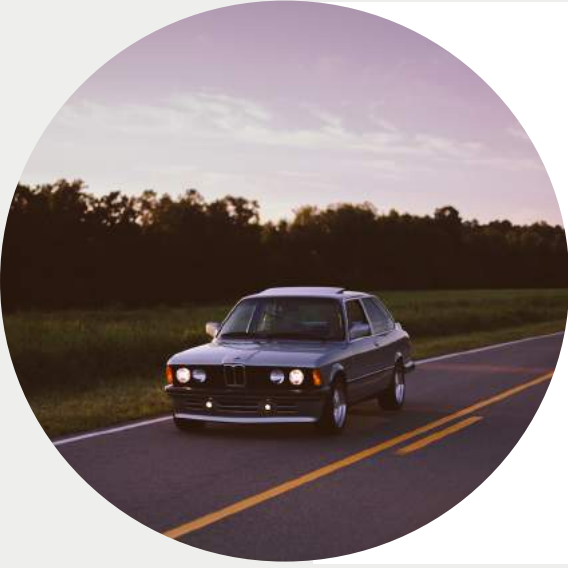
[12] Atçıl, Zahit. "Bir Serüven Olarak İslâm Tarihi: Marshall GS Hodgson ve İslam'ın Serüveni." *İslam Araştırmaları Dergisi* 43: 183-193, 2020.

[13] Age.

[14] Age, s. 184.

[15] Katzenstein, Peter J, age.

[16] Güleçyüz, M. Emin. *Metodsuz Şark Usûlü, Metodik Garp Furû'u*, Mesail 4. Sayı, 2020,

Evliya Çelebi'nin Dilinden “Der Beyân-ı Chapel Hill” •

Ömer Koçyiğit

Evvelki sene, Amerika veya Yeni Dünya namıyla meşhur topraklarda bulunan Chapel Hill şehrine gelmiş idim. Mezkur Amerika, muhtelif beyliklerden müteşekkil bir devlettir. Bu beylikler dört senede bir seçim yoluyla “prezident” denilen beylerbeyini seçerler. Hangi beylikte kim önde olursa, oradaki tüm mebuslar o beyin maiyetindekilerden seçilir. Mecliste kimin maiyeti daha fazla olur ise Beylerbeyi o olur. Biz buradayken bir seçime şahit olduk. Beylik sevdasında olanlardan biri, seçildiği vakit din-i mübin-i İslam’a mensup her kim varsa derdest edip sürgün edeceğini vaat edermiş. Neticede mebusanın ekseriyeti bu adamın olunca o seçildi ve binaenaleyh buradaki Müslimin endişe eder oldu.

İşte bu Düvel-i İttihad-ı Amerika’da bir beylik vardır ki Şimâl-i Karolayna (North Carolina) demekle maruf, okyanus yanı bir beldedir. Bu beylüğün içinde bulunan Chapel Hill’de bir sene mukim olmak nasipte varmış. Mezkur Chapel Hill, ecnebi dilinde “mabet tepesi” anlamındadır. Şehrin içinde bir tepelik bulmaya çalıştım ama bir senedir bulamadım. Meğer Konyalılar Alâeddin Tepesi’ne tepe demekle haklı imiş.

Âlemde Hezarfen Ahmed Çelebi’den sonra uçuş denemesini bu beylikte yapıvermişler. Wright Biradersler denilen iki karındaş, Hezarfen’e özenip kanatlı bir binek yapıp önündeki pervaneyi pedallı zincirle çevirmeyi akıl etmiş ve adına tayyare deyivermiş. Deniz kenarında ahaliyi toplayıp tayyareyi uçurmaya yeltenmişler ki ilk teşebbüste yirmi arşın havada kalabilmişler. Millettin ekserisi “bizim kağnılar daha süratli” deyu evlerine dönmüş. İkinci teşebbüste otuz arşın uçan biradersler, üç ve dört derken iş halâs oldu deyip sevinmişler. Âleme tayyareyi bu azimli iki karındaş öğretmiş. İlk tayyare burada uçtuğu için bu beylikteki arabaların armalarının üzerinde “Tayeranda Evvel” (First in Flight) yazılıdır.

Chapel Hill’in ağaçlarını dil ile anlatmak kabil değildir. Boyları minare boyundan büyük halde eflake ser çekerler. Evvelbahar mevsiminde ağaçlardaki yeşil zerrelere bulutlar oluşur, sonbaharda ise etraf elvan elvan olur ki nazara doyulmaz. Yazın ise yaprakların ağırlığından dalların kırıldığı olur. Gündüz vakti ormana giren kimesne, elinde fener olmadan gezemez ve bu ağaç deryasında ademoğlu kaybolur. Buranın yazları başka yerlere benzemez, zira hararetinin misline Sahra Çölü’nde dahi denk gelmedim.

Mezkur Chapel Hill’de “kardinal” denilen ateş rengi bir kuş cinsi vardır ki âlemde misli yoktur. Acem şairleri bu kuşu duysa idi, bülbüle yazdıkları şiirleri yakıp kül eder, harcadıkları vakti israf addederlerdi. Bu beldeye sırf bu kuşun nağmelerini dinlemek için gelirse yeridir. Zira evvelbaharda bağ-ı Chapel Hill’in hoş elhân kardinal-i gûyâsının nağamâtından âdeme gıdâ-yı rûh hâsıl olur.

Bu beldede, sokakta gezen kedi köpeğe rast gelmezsiniz. Bunun hikâyesi şöyledir: Üç dört asır evvel belde-i Avrupa’dan gemiyle gelen ahali, Amerika’nın şark kıyısından itibaren yerleşmeye başlamışlar. O sırada sokakta ne bulurlarsa ganimet deyu ahz eder olmuşlar. Sokakta köle ve değerli eşya kalmayınca kedi köpekleri bile evlerine alır olmuşlar. Bu yüzden bu memlekette kedi ve köpekler evlerde yaşarlar, sokaklarda onlardan kalan yeri geyikler ve sincaplar alıvermiştir. Kedi ve köpekleri evlerine alan bu yeni gelenler, Avrupa’daki akrabalarına kedi-köpek medhiyeleri yazıp mektupla göndermişler. Onlara özenen akrabalarının teşebbüsü neticesinde Avrupa illerinde de kedi köpekler hane hayvanları oluvermişler.

Burada nice yemek, nice meyve ve dahi ot gördüm. Bir keresinde maydanoz diye aldığım bir otu yemeğe koymuştuk ki, bir lokma aldığımda boğazım düğümlendi, şuurum tepelendi. Sanki Bayezid Darüşşifası’ndan Çar-

şamba günleri fi-sebilillah dağıtılan ilaçlardan ihtiyacı olmadan alan kimsenin dūçar olduğu vakıf bedduasına maruz kaldım sandım. “Yâ Hâfız” diye diye kurtuldum. Meğer bu zakkum otu, “cilantro” denilen, millet-i Meksika’nın sevdiği bir maydanoz imiş. Bize göre değil imiş.

Vaktiyle, Sultan Abdülhamid Hân-ı Evvel zamanında Kaliforniya Beyliği’nden bir tüccar, Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye sularının nihayeti var mıdır deyu merak edermiş. Sefinesiyle günlerdir devlet-i muazzamanın denizlerinde yol aldığı için zahiresi bitmiş ve aç bilaç kalmış. Gide gide Bahr-i Sefid’in sonuna varıp Adana-İskenderun limanında demir atmış ve Adanalı kebaççıların dükkanlarına koşmuş. Bu ecnebi tüccarın haline acıyan Adana esnafı, acılı lahmacun ve ayran ikram etmiş. İlk defa lahmacun yiyen bu ecnebi tüccarın acıdan gözleri yaşarırımış velakin bidaha, bidaha, bidaha diyerek bir lahmacunu bitirip yenisini istemiş. Karnı doyduktan sonra, Yeni Dünya’ya bunu tanıtaçığım demiş ve aylar sonra Amerika’ya vusul bulduğunda, lahmacunun adını hatırlamayan tüccar hamurun üstüne baharat döküp bidaha deyivermiş. Fakat “dat” harfiyle tanıttığı için ammicede “bizaha” diye söylenmiş ve adı “pizaha”dan sonra “pizza” oluvermiş. Üzerine her bir şeyi serpmekle övünür olmuşlar ki birçoğu kıvamını tutturamadığından arabası hamuruna benzer bir şey yaparlar. Pizza denen taklid-i lahmacunun hikâyesi böyledir.

Mezkur şehrin kurbinde, Carrboro denilen bir belde vardır ki isminin aslı, kurb’tan türeyen ve Chapel Hill’e istinaden söylenen “karîbuhû” kelimesidir. Zamir Chapel Hill’e râcidir. Zamanla “karbuhû” ve “karburû”ya dönmüştür ki ecnebicede Carrboro diye yazılmaktadır.

Bendeniz bu Carrboro denilen mahalde ev bulmuş idim. Bu beldede nice kahvehaneler vardır ki kahveleri leziz, mekanları latiftir. Cadde-i İstiklal’deki Mandabatmaz Kahvehanesi’ne geldiğinizi sanırsınız. Lakin duvarlarında “Her seherde besmeleyle açılır dükkânımız, Hazreti Şeyh Şazilî’dir pirimiz üstadımız” levhası yerine kahve ücretleri asılıdır. Zira bu memlekette her şeyin başı besmele değil paradır.

Dükkanlarda tezgahhtarlar para sayma hususunda pek acemidir. Mesela küsuratlı ücret vereceğiniz zaman geriye tek bir kayme vermesi için tezgahthora küsurat kadar kuruşu uzattığınızda bu kuruşları niye verdiğinizi anlamazlar. Onları geri verir, bir avuç dolusu çil çil kuruşları da ayrıca arz ederler. Gölge oyunlarındaki Karagöz-Hacivat gibi tek hareket ifa etmeye alıştırlar. Bu laf anlamaz tezgahhtarları, bizim Kapalıçarşı esnafı değil çirak olarak, müşteri olarak bile dükkanına almaz.

Mezkur Chapel Hill’de, bu diyara gelme sebebimiz olan ve Dârülfünûn-ı Şimal-i Karolayna (University of North Carolina) denilen bir müessese-i maarif-i muazzama vardır ki külliyesine girdiğiniz vakit içinden çıkmadan senelerce kalabilirsiniz. Külliyyede sayısız ders binaları, üç kütüphane, bir büyük şifahane, aşhane, talebelerin

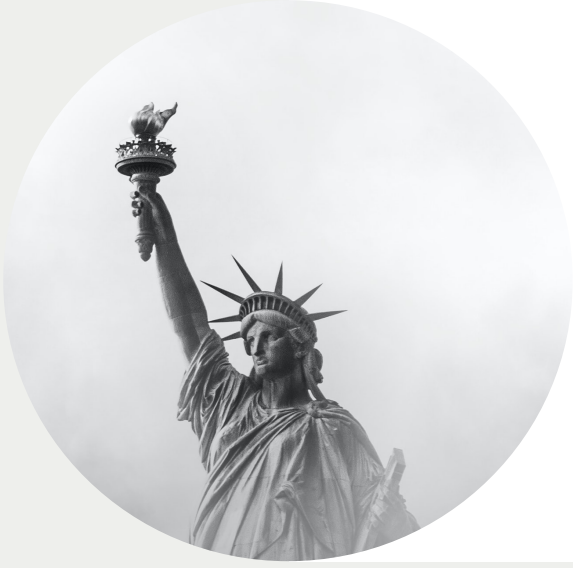
ikameti için bina edilmiş hanlar, “student store” denilen talebe çarşısı ve iki büyük meydanı vardır. Köşedeki kilise yerine çifte minareli bir camii yapılmış olsaydı burayı gören ademoğlu selâtin külliyesi sanırdı.

Bu diyarın kütüphanelerini dil ile anlatmaya derman yetmez. Kapıları leyl ü nehar açıktır. Gece vakti çıkıp eve giden kimesneler, kapıdaki memurların refâkatiyle yola revan olurlar. Herhangi bir dilde bir kitabı arayıp bulamadığınız vakit talep eylediğinizde, tâ Fizan’da dahi olsa üç gün sonra rahlenize getiriverirler. Bir talebe yetmiş devenin taşıyacağı kadar kitap istese, bilâbedel hepsi getirilir. Gün gelir Dersaâdet’de bu misilde kütüphaneler yapılır da leyl ü nehar rahle başında itikâfa çekilir miyiz fikriyle Chapel Hill hikâyemiz nihayet buldu.

Mezkur şehirden birkaç numune...

Ömer Koçyiğit, 2010 yılında Marmara Üniversitesi’nde lisans eğitimini tamamladı. Sonrasında Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümü’nde yılında yüksek lisans derecesini aldı. Leiden Üniversitesi Ortadoğu Çalışmaları bölümünde 2020 yılı Temmuz ayında “The Travels of Ideas in the Age of Steam and Print: The Ottoman Caliphate versus Wahhabism and Mahdism” başlıklı teziyle doktorasını savundu.

Amerika'nın Çok da Liberal Olmayan Kalkınma Hikayesi •

M.Nurullah Güleç

ABD şu an kapitalizmin ana vatani, dünyanın süper gücü ve en büyük ekonomisi olarak ekonomi ve siyasete yön veriyor. Son yüzyılın tarihini dikkate aldığımızda bu sonuç çok şaşırtıcı gelmeyebilir. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra hem siyasi hem de ekonomik olarak dünya sahnesinde en önemli aktörlerden biri olan ve bu konumunu gittikçe pekiştiren bir devletten bahsediyoruz. Ama 19. yüzyılın başlarına gittiğimizde böyle bir tahmini yapmak pek kolay değildi. O yıllarda Amerika'ya giden bir kişi, İngiltere'nin sömürgesi olmaktan yeni çıkmış, ziraata dayalı bir ekonomisi ile pek de umut vadetmeyen bir ülke ile karşılaşacaktı. Bu devletin, ilk endüstriyel devrimi gerçekleştiren İngiltere, Hollanda gibi devletler karşısında bir şansının olması ufukta görünmüyordu. Peki nasıl oldu da o yıllardaki kırsal Amerika bugün hepimizin karnıksamış olduğu konumuna erişti? Bu sorunun tabii ki basit bir cevabı yok. Fakat, ekonominin en önemli aktörleri olan devlet ve serbest piyasa arasındaki etkileşime bakmak bize bazı ipuçları sunabilir. [1]

Liberal anlatıya göre bu kalkınma hikayesinin en önemli aktörü piyasa idi. Devlet sadece altyapıyı kurarak özel sektöre alan açtığı için, bir diğer deyişle piyasalara gölge etmediği için Amerikan ekonomisi bu kadar başarılı oldu. Bu yazıda cevaplamaya çalışacağımız sorunsal tam da bu olacak: Acaba devletin özel sektöre alan açma dışında bir rolü var mıydı? Dünyada ideolojik olarak market temelli liberal anlayış hâkim olduğu için bu soruyu objektif olarak yanıtlamak güçleşiyor. Devletin rolü hakkındaki tartışma basmakalıp klişelerle geçiştirilirken, Amerika'daki girişimcilik ruhunun ne kadar güçlü olduğu üzerinden bir hikâye inşa ediliyor. Oysa Amerikan devleti düşünülenin aksine çok daha kompleks ilişkilerle piyasaya müdahil oldu ve olmaya da devam ediyor. Bu yazıda Amerika'nın kuruluşundan 20.yy'ın başına kadarki süreci bu gözlemlerle inceleyeceğim.

Kısa Bir 19.Yüzyıl Amerikan Tarihi

Gözlerimizi, Amerika'nın kuruluşunun en renkli kişiliklerinden biri olan Hamilton'a çevirelim. Amerika Birleşik Devletleri fikrine belki de ilk inananlardan, tutkulu bir yarbay. Karayipler'deki bir şirketin tezgâhtarlığından, George Washington'un kurmay başkanlığına ve sonrasında ABD'yi inşa eden sekiz Kurucu Baba'dan (Founding Fathers) biri olarak adını tarihe yazdırmaya giden bir hikâyesi var. Bizim için önemi ise, Amerika'nın ilk Hazine Bakanlığını yaparak ülkenin finansal sisteminin mimarı olması.

Hamilton'un hazine hükümet bakanlığı sırasında en fazla tutku ile savunduğu fikri, eyaletlerin borçlarının merkezî hükümet tarafından üstlenilmesi ve böylece finansal gücün merkezî hükümetin elinde toplanmasıydı. Bunu başarı ile kongreden geçirmesine rağmen, günün sonunda eyaletlerin bağımsızlığının öncelendiği sistem ağır bastı ve Hamilton'un güçlü merkezî hükümet modeli benimsenmedi.

Fakat Hamilton'un esas galibiyeti onun pek de ilgi çekmemiş başka bir eseriyle olacaktı: "İmalat Üzerine Bir Rapor (Report on Manufactures)". Bu rapor özünde devletin ekonomik rolünün ne olması gerektiği hakkında bir manifesto. Hamilton, bu raporda devletin kritik gördüğü imalat sektörlerini teşviklerle ve gümrük vergileri ile korumasını teklif eder. Görünüşte bu rapor paket olarak kabul görmese de Hamilton'un istediği gümrük vergisi oranları zamanla kongreden geçti. [2] Hamilton yıllar sonra siyasi rekabette kaybetti ve talihsiz bir düelloda öldürüldü; fakat fikirleri zamanla Amerikan politik

ABD şu an kapitalizmin ana vatanı, dünyanın süper gücü ve en büyük ekonomisi olarak ekonomi ve siyasete yön veriyor. Son yüzyılın tarihini dikkate aldığımızda bu sonuç çok şaşırtıcı gelmeyebilir. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra hem siyasi hem de ekonomik olarak dünya sahnesinde en önemli aktörlerden biri olan ve bu konumunu gittikçe pekiştiren bir devletten bahsediyoruz. Ama 19. yüzyılın başlarına gittiğimizde böyle bir tahmini yapmak pek kolay değildi. O yıllarda Amerika'ya giden bir kişi, İngiltere'nin sömürgesi olmaktan yeni çıkmış, ziraata dayalı bir ekonomisi ile pek de umut vadetmeyen bir ülke ile karşılaşacaktı. Bu devletin, ilk endüstriyel devrimi gerçekleştiren İngiltere, Hollanda gibi devletler karşısında bir şansının olması ufukta görünmüyordu. Peki nasıl oldu da o yıllardaki kırsal Amerika bugün hepimizin kanıksamış olduğu konumuna erişti? Bu sorunun tabii ki basit bir cevabı yok. Fakat, ekonominin en önemli aktörleri olan devlet ve serbest piyasa arasındaki etkileşime bakmak bize bazı ipuçları sunabilir. [1]

Liberal anlatıya göre bu kalkınma hikayesinin en önemli aktörü piyasa idi. Devlet sadece altyapıyı kurarak özel sektöre alan açtığı için, bir diğer deyişle piyasalara gölge etmediği için Amerikan ekonomisi bu kadar başarılı oldu. Bu yazıda cevaplamaya çalışacağımız sorunsal tam da bu olacak: Acaba devletin özel sektöre alan açma dışında bir rolü var mıydı? Dünyada ideolojik olarak market temelli liberal anlayış hâkim olduğu için bu soruyu objektif olarak yanıtlamak güçleşiyor. Devletin rolü hakkındaki tartışma basmakalıp klişelerle geçiştirilirken, Amerika'daki girişimcilik ruhunun ne kadar güçlü olduğu üzerinden bir hikâye inşa ediliyor. Oysa Amerikan devleti düşünülenin aksine çok daha kompleks ilişkilerle piyasaya müdahil oldu ve olmaya da devam ediyor. Bu yazıda Amerika'nın kuruluşundan 20.yy'ın başına kadarki süreci bu gözlemlerle inceleyeceğiz.

Kısa Bir 19.Yüzyıl Amerikan Tarihi

Gözlerimizi, Amerika'nın kuruluşunun en renkli kişiliklerinden biri olan Hamilton'a çevirelim. Amerika Birleşik Devletleri fikrine belki de ilk inananlardan, tutkulu bir yarbay. Karayipler'deki bir şirketin tezgâhtarlığından, George Washington'un kurmay başkanlığına ve sonrasında ABD'yi inşa eden sekiz Kurucu Baba'dan (Founding Fathers) biri olarak adını tarihe yazdırmaya giden bir hikâyesi var. Bizim için önemi ise, Amerika'nın ilk Hazine Bakanlığını yaparak ülkenin finansal sistemi-

nin mimarı olması.

Hamilton'un hazine hükümet bakanlığı sırasında en fazla tutku ile savunduğu fikri, eyaletlerin borçlarının merkezî hükümet tarafından üstlenilmesi ve böylece finansal gücün merkezî hükümetin elinde toplanmasıydı. Bunu başarı ile kongreden geçirmesine rağmen, günün sonunda eyaletlerin bağımsızlığının öncelendiği sistem ağır bastı ve Hamilton'un güçlü merkezî hükümet modeli benimsenmedi.

Fakat Hamilton'un esas galibiyeti onun pek de ilgi çekmemiş başka bir eseriyle olacaktı: "İmalat Üzerine Bir Rapor (Report on Manufactures)". Bu rapor özünde devletin ekonomik rolünün ne olması gerektiği hakkında bir manifesto. Hamilton, bu raporda devletin kritik gördüğü imalat sektörlerini teşviklerle ve gümrük vergileri ile korumasını teklif eder. Görünüşte bu rapor paket olarak kabul görmese de Hamilton'un istediği gümrük vergisi oranları zamanla kongreden geçti. [2] Hamilton yıllar sonra siyasi rekabette kaybetti ve talihsiz bir düelloda öldürüldü; fakat fikirleri zamanla Amerikan politik ekonomisinin yapı taşlarını oluşturdu.

Hamilton'un başta gelen fikri vârislerinden Henry Clay, "Amerikan Sistemi" ekonomik planını geliştirdi. Bu planın iki temel ilkesini şöyle sıralayabiliriz: Yüksek gümrük vergileri ile Amerika endüstrisini korumak ve devletin özellikle ulaşım alanında altyapı yatırımları yapmasını sağlamak. [3] Henry Clay'in düşünce okulunun belki de en önemli takipçisi, Amerikan İç Savaşı'nın muzaffer komutanı Abraham Lincoln idi.

Amerikan İç Savaşı (Civil War)

Amerikan Tarihine en fazla damga vuran olaylardan biri şüphesiz Amerikan İç Savaşı'dır. 1861 ile 1865 arasında Güney eyaletlerinin bağımsızlık istemesi üzerine Kuzey ve Güney arasında çıkan savaşı, Amerika Birleşik Devletleri'nin birliğini savunan Kuzey eyaletlerinin galibiyeti ile sonuçlandı. Kuzey ve Güney arasındaki anlaşmazlıklardan en önemlisi, Kuzey eyaletlerde köleliğin kaldırılması yönündeki fikirler olarak gösterilir. Kölelik hiç şüphesiz çok önemli bir anlaşmazlık noktasıdır ama bu daha genel ekonomik çıkar çatışmasının bir parçası olarak okunabilir.

Bu ekonomik çatışmaların merkezinde de Kuzey ve Güney eyaletlerin ekonomik yapıları arasındaki farklı-

lıklar yer alıyor. Güney eyaletleri daha çok tarıma dayalı bir ekonomiye sahipken, Kuzey eyaletlerinde sanayinin daha fazla gelişmesi temel farklılık olarak öne çıkıyordu. Güney'in köleliğin devam etmesini savunmasındaki en önemli sebebin de yine tarıma dayalı olan politik ekonomi olduğu savunulabilir. Bizi ilgilendiren önemli bir politika çatışması ise gümrük vergileri ve korumacılık idi. Gümrük vergilerinin yüksekliği, tarım-dışı ürünlerin fiyatlarını yükselterek Güney eyaletleri olumsuz anlamda etkilerken, Kuzey'deki emekleme çağında olan imalat sektörlerini dış rekabetten koruduğu için Kuzey eyaletlerinin işine yarıyordu. Bundan dolayı Kuzey eyaletleri gümrüklerin daha da arttırılmasını savunurken, Güney eyaletleri buna karşı çıkıyordu.

Lincoln'ün önderliğinde, Kuzey eyaletlerin galip gelmesi aynı zamanda korumacı politikaların da galip gelmesi anlamına geldi. Hâlihazırda yüksek olan gümrük vergileri, Lincoln'ün zafer kazanması ile daha da arttırıldı. Bu sayede Amerika, teknolojik anlamda Avrupalı devletlere yetişmeye çalıştığı bu kritik döneme çok yüksek gümrük vergilerinin korumasından faydalandı. Bu yüksek oranlar 1939 yılına kadar bu şekilde devam etti. [4]

Amerikan Teknolojisinin Gelişmesinde Devletin Rolü

ABD'nin kritik kalkınma aşamasında gümrük vergilerinin hiç de liberal ülkede bahsedildiği kadar düşük olmadığını gördük. Peki Amerikan ekonomisinin gelişmiş ülkeleri yakalamasında devletin gümrük dışında da bir rolü var mıydı? Bunu cevaplamak için, ülkedeki sanayinin kendi döneminin en üst teknoloji seviyesine erişmesi için devletin nasıl bir katkısı olduğunun anlaşılması gerekiyor.

Bunun için ekonomi bilimindeki dışsallık (externality)

analizine başvurmamız gerekiyor. Buna göre piyasadaki aktörlerin kararlarının bazı sonuçları direkt olarak aktörlerin kendileri ile alakalı iken, bazı sonuçlar ise bütün bir toplumu ilgilendiriyor. Piyasalar, sosyal getirinin özel getirilerden farklı olmasına yol açan dışsallıkların çok önemli olduğu durumlarda başarılı olamıyor. Örneğin çevrenin kirletilmesinin topluma verdiği zarar veya yapılan bir inovasyonun bütün ekonomiye getirdiği yarar, bir firmanın kâr ve zarar hesaplamasına dâhil olamıyor. Bu da toplum için en ideal senaryodan uzaklaşmaya neden olabiliyor. Ekonomi bilimi, bu gibi durumlarda piyasaya müdahalenin önemli olduğu anlayışına geç de olsa ulaştı. Yani bu gibi durumlarda, devlet aktif bir şekilde müdahale ederek piyasadaki aktörlerin kâr-zarar hesaplamalarını toplumsal fayda oluşturacak şekilde değiştirmeye zorluyor. Görünen o ki, ekonomi biliminin yeni varmış olduğu bu nokta, aşağıda açıklayacağım üzere, Amerikan hükümeti tarafından iki yüzyıl önce keşfedilmiş ve buna göre politikalar geliştirilmiş.

Amerikan Patent Sistemi ve Teknolojik Yarış

Devletin, teknolojik ilerleme yönündeki aktif çabasını ve rolünü en iyi özetleyen alanın patent sistemi olduğunu söyleyebiliriz. Patentlerin, teknolojik ilerleme adına iki önemli rolü vardır: Birincisi, herhangi bir piyasa aktörünün teknolojik gelişmeye yatırım yapması için gerekli teşviki sağlamak. İkincisi ise, o ana kadar olan teknolojinin seviyesini göstererek bundan sonraki atılımlar için yön göstermek. Amerika'nın çok erken dönemden itibaren bu iki amacı gayet iyi bir şekilde dengeleyen bir patent sistemi kurduğunu gözlemliyoruz.

ABD'de İnovasyonun Finansmanı adlı kitapta Amerikan devletinin kuruluşunun çok erken fazlarından itibaren yeni bir patent zihniyeti geliştirdiğinden bahseder. Bu zihniyetin iki saç ayağından bahsedebiliriz. Birincisi tarafsız bir hakem heyetinin bu patentin orijinal olup olmadığını kontrol ederek onay vermesi. Bugün bize çok normal gelen bu süreç, Avrupa'da tam olarak bu şekilde işlemedi. İkincisi ise, patentler tescillendiği an, bunun kamuoyuna deklare edilmesiydi. Avrupa'ya kıyasla patentlerin çok daha kolay bir şekilde erişime sokulması yeni icat ve fikirlerin bundan sonraki araştırma ve geliştirme aşamasında kullanılmasını kolaylaştırdı. Bu yeni zihniyet, çok daha kolay ve ucuz bir şekilde patent alma imkânı sağlayarak daha geniş bir kesimi patent almaya teşvik etti. [5] 1810 yılında Amerika'nın güneş batmayan İngiliz İmparatorluğunu patent sayısında geçmesi, bu zihniyetin başarısını da çok erken bir şekilde ilan etti.

Bütün bunların yanı sıra, devletin teknolojilerin yeni ortaya filizlenmeye başladığı sıradaki dokunuşlarının da bu resmin ortaya çıkışında çok önemli rol oynadığını iddia edeceğim. Bunu anlamak için demir yolları sektörünün gelişimine bakmak yerinde olacaktır. 1870'lere kadar küçük küçük firmalardan oluşan demir yolları

sektörünün gelişiminde devletin çok asimetrik bir rolü olmuştur. Abraham Lincoln'un daha iç savaş sırasında karar verdiği transcontinental (kıtanın iki ucunu birbirine bağlayan) demir yollarının inşası bu sektörün kaderini dramatik anlamda değiştirdi. Fakat zaman ilerledikçe ve artık sektördeki pratikler oturdukça Vanderbilt, Jay Gould gibi sanayiciler birçok küçük firmayı satın alarak büyük firmalar(corporation) meydana getirdiler. Büyük piyasa aktörlerinin ortaya çıkması ile devletin desteğine ihtiyaç azaldı ve kendi içinde bağımsız araştırma ve geliştirme projelerini fonlayabilen bir piyasa yapısı oluştu.

Bu örnek, reel sektör ve devlet arasında etkileşimin marketin olgunluk seviyesine göre farklılaştığını göstermektedir. Henüz piyasanın mevcut dahi olmadığı, spekülasyon fikirlerin denenmesi ile yeni teknolojilerin geliştiği bir dönemde devletin rolü çok daha hayati olmakta. Yukarıda bahsettiğimiz dışsalılık analizi ile düşündüğümüzde, bu ilk aşamalarda piyasaların gerekli araştırma ve geliştirme harcamasına ulaşamayacağını bekleriz. Devlet ise sosyal getiriyi düşünerek gerekirse zarar da edecek şekilde birçok yeni fikri destekleyebilir. Piyasalar olgunlaşmaya başlayınca, kimin bu fikirleri daha fazla ileriye götüreceğini belirlemek ise markete düşer. Amerika'da yeni teknolojilere yetişmeye çalıştığı dönemde (Catching Up) devlet daha aktif bir şekilde müdahil olurken, büyük şirketlerin ortaya çıkması sonucunda piyasaların bağımsızlaşması ile devlet bu piyasalara daha az müdahalede bulundu. [6]

Yaldızlı Çağ ve İkinci Endüstri Devrimi

Şu ana kadar bahsettiğimiz korumacı gümrük politikaları ve patent sistemi ekonomide meyvelerini nispeten kısa sürede vermeye başlamıştı. Amerika 1860 ile 1865 yılları arasında iç savaş ile uğraşırken, savaşın sona erdiği 1865 yılından itibaren çok büyük bir ekonomik kalkınma ivmesi yakalamıştı. Charles Dickens'in "Yaldızlı Çağ (Gilded Age)" olarak isimlendirdiği bu dönem Amerika'nın gerçek anlamda endüstrileştiği dönemdir. Bu dönem aynı zamanda, İkinci Endüstri Devrimi olarak nitelendirilen elektrik, telgraf ve demir yolları gibi teknolojilerin geliştiği bir icatlar dönemidir. ABD'de, bu dönemde kurulup büyüyen büyük firmalar (corporation) Amerika'nın ekonomik üstünlüğünü sağlamada çok kritik roller oynayarak bundan sonraki ekonomik yapıyı da şekillendirdiler. Bu noktada artık büyük şirketler ekonomide devletten çok daha fazla rol üstlenmeye ve teknolojik gelişimin liderliğine oynamaya başlamışlardı.

Sonuç

Ha-Joon Chang, meşhur Kalkınma Reçetelerinin Gerçek Yüzü (Kicking Away the Ladder) [7] kitabında bugünün gelişmiş ülkelerinin kendi kalkınmalarını sağladıktan sonra, kendi uyguladıkları yöntemlerin tam tersini

gelişmemiş ülkelere dayattığını anlatır. ABD'nin kalkınma sürecinin de bunun bir istisnası olmadığını gördük.

Yukarıda anlatılan resim, ABD'nin 1800'lü yıllarda ilkel ziraata dayalı bir toplumdan dünyanın en büyük ekonomik gücü olmasına giden süreçle alakalı ipuçları veriyor. Burada iki büyük faktörün etkisi görülüyor. Birincisi rasyonel olarak kritik noktalarda piyasalara müdahale etmeyi göze alan kalkınmacı devlet, bir diğeri de etkin bir şekilde yönetilen büyük firmalar. Bunlardan sadece birini dikkate alarak yapılan analizler resmin tamamını gizleyecektir.

Son olarak, bu ilişkininin sadece 19.yüzyıla özgü olarak görülebilecek bir durum olmadığını söylemeliyiz. Çok yüksek gümrük vergilerinden vazgeçilse de devletin araştırma ve geliştirmeye verdiği destek İkinci Dünya Savaşından sonra daha da arttı. Öyle ki, Amerika'nın ekonomik olarak öne çıktığı mikroçipler, bilgisayar, internet gibi kritik sektörlerde ilk aşamalarda çok ciddi bir devlet desteği olduğunu görüyoruz. Bu alandaki en önemli uzmanlardan Josh Lerner bu durumu şöyle özetler: "Dünyadaki ileri teknoloji girişimcilik merkezlerinin hangisine bakarsanız, başlangıcında proaktif bir devlet müdahalesini bulacaksınız." [8] Hatta diyebiliriz ki, Amerika'daki devlet ve teknolojik ilerleme arasındaki bu gelgitli ilişki Amerika'nın son yüzyıldaki ekonomik üstünlüğünün can damarı olagelmıştır.

M. Nurullah Güleç: Boğaziçi Üniversitesi Ekonomi ve Matematik bölümlerinden mezun oldu. Sonrasında Oxford Üniversitesinde Ekonomi bölümünde Master programını bitirdi. Şu anda Duke Üniversitesinde Ekonomi doktorası yapıyor.

[1] Yorum ve önerileri için Selim Yaman'a teşekkür ederim.

[2] Irwin, D. A. (2004). The Aftermath of Hamilton's "Report on Manufactures". *The Journal of Economic History*, 64(3), 800-821.

[3] Lind, Michael. *Land of Promise: An Economic History of the United States*. (New York: Harper Collins, 2012.) Ch 5.

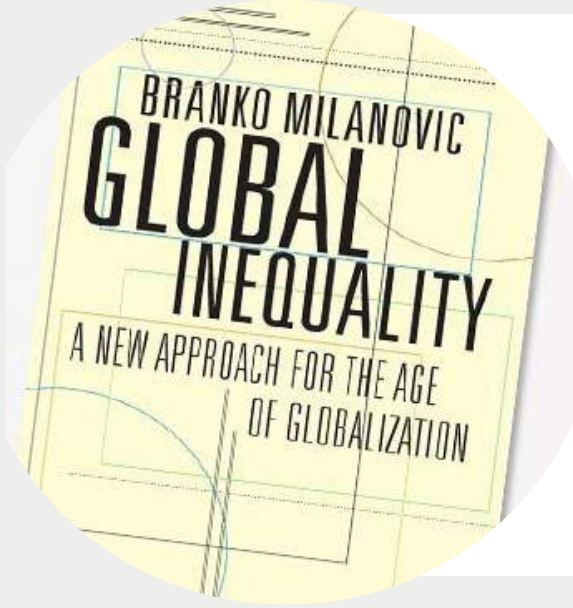
[4] Bairoch, Paul. *Economics and world history: myths and paradoxes*. University of Chicago Press, 1995.p40.

[5] Bahsedilen dönemlerde, Amerika'da patent almanın maliyeti İngiltere'nin sadece %5'i seviyesinde idi. Lamoreaux, Naomi R., Kenneth Lee Sokoloff, and William Janeway, eds. *Financing innovation in the United States, 1870 to the present*. Cambridge, MA: Mit Press, 2007. P

[6] İronik bir şekilde, devletin bu noktadan sonraki müdahaleleri daha çok tekel ve kartel olma yolundaki firmaların durdurulmasına yönelik oldu.

[7] Kitabın adını Türkçeye birebir çevirecek olursak: Tırmandığın Merdiveni İtmek. Chang, Ha-Joon. *Kalkınma Reçetelerinin Gerçek Yüzü*. (İstanbul:İletişim, 2003.

[8] Lerner, Josh. *Boulevard of broken dreams: why public efforts to boost entrepreneurship and venture capital have failed—and what to do about it*. Princeton University Press, 2012.p42

Kitap Değerlendirmesi: *Global Inequality, A New Approach for the Age of Globalization* •

Muhammed Bedrettin Toprak

Global Inequality, A New Approach for the Age of Globalization, Branko Milanovic, 2016, Harvard University Press, ISBN 9780674984035

2000'lerin başından itibaren dünya ekonomisinde yaşanan gelişmeler, ekonomi biliminin merkezinde bir kaymanın işaretçisiydi. Bu süreçte ekonomik analizin temelinde yer alan büyümenin (growth) tahtı, büyüyen eşitsizlikler nedeniyle, bölüşüm (distribution) tarafından sallanmaya başladı. [1] Piketty'nin kitabı [Thomas Piketty, *Capital in the 21st Century*, Harvard University Press], bu yükselen trendin ana akım iktisadın gündeminde önemli yer tutma başarısının ilanı oldu.

Dünya genelinde ülkeler arası ve ülke içi iktisadi eşitsizliklerin büyüme eğiliminde olması, uzmanları bu durumu anlama ve açıklama gayretine itti. Küresel çapta yaşanan bu gelişmeler, bir taraftan eşitsizliklerin araştırılması ve etkilerinin bertaraf edilmesi için politika üretimi konularını gündemde tutarken, öte yandan kapitalizmin yeniden tartışılması ile sonuçlandı. Bu yazıda, eşitsizlikler üzerine düşünceleriyle dünya genelinde kabul görmüş akademisyenlerden olan Branko Milanovic'in, *Global Inequality, A New Approach for the Age of Globalization* çalışması üzerinden değerlendirmeler yapılacaktır.

İlk olarak 2016 yılında yayımlanan kitap, Milanovic'in küresel gelir dağılımları üzerine yaptığı uzun yıllar süren araştırmalarının bir ürünü. Kitap temelde beş bölümden oluşuyor. Birinci bölüm, "Küresel Orta Sınıfın Yükselişi ve Küresel Plütokratlar" başlığıyla yer alıyor. Bu bölümde öne çıkan nokta, yükselen küreselleşme döneminde reel gelirler bağlamında dünyanın kazananları ve kaybedenlerinin tespit edildiği kısım olarak karşımıza çıkıyor. Milanovic'e göre, bu devrin kazananları yükselen ülkelerin küresel orta sınıfları ve dünya genelinde

%1'lik dilime giren süper zenginler. Kaybedenler ise, zengin dünyanın alt-orta sınıflarıdır. 120 ülkeden toplanan hanehalkı verileri üzerinden yapılan bu analiz, gelir artışı bağlamında eşitsizlik hesabı yapmaktadır.

Küresel orta sınıf ve plütokratların işlendiği ilk bölümün ardından ikinci bölümde ise ülke içi eşitsizlikler, uzun dönemli eğilimler bağlamında ele alınmaktadır. Bu bölümün öne çıkan katkısı, eşitsizliği azaltan unsurları iyi (benign) ve kötü (malign) huylular olarak birbirinden ayrılmasıdır. Yani tarihsel süreçte eşitsizliğin azalması her zaman olumlu nedenlerle olmuyor. Yazar, ortalama gelirin durağan olduğu sanayi öncesi toplumlarda eşitsizliğin, salgın hastalıklar, afetler, kıtlık ve savaşlar gibi durumlarda azaldığını tespit etmektedir. Bunlara, "eşitsizlik azaltıcı kötücül unsurlar" diyor. Bu durumda, azalan eşitsizliklerin sebebi, düşen üretim ve yaşanan refah kaybı oluyor. Başka bir deyişle yoklukta eşitlenme eğilimi görülüyor. Öte yandan, üretimin, gelirlerin ve ücretlerin artması yoluyla azalan eşitsizlikleri iyi huylu olarak ayırıyor. Sonuç olarak, klasik dönemde eşitsizliklerin oranı dışsal ve arızı unsurlar tarafından belirlenirken, modern dönemde daha çok içsel ve süreç içinde gelişen faktörler tarafından belirlenir. [2]

Burada, Milanovic'in eşitsizliğin nedenlerini yatay yönde ayırması kadar eşitsizliği tarihsel süreç içinde tasnif etmesi de oldukça önemlidir. Zira eşitsizlik mefhumu, nedenleri, sonuçları ve algılanışı itibarıyla sanayi öncesi toplumlarda oldukça farklı konseptlere sahip. Sürekli ve kitlesel üretimin olmadığı, bu nedenle üretimin ve gelirlerin hızlı arttırılmadığı, ekonominin doğa olaylarından

daha kolay etkilendiği şartlarda, eşitsizliğin belirleyicileri de farklı olacaktı.

Üçüncü bölümde ise “Ülkeler Arası Eşitsizlikler” ele alınıyor. Bu bölümde öne çıkan tartışma, göç sorununun küresel eşitsizlikler bağlamında ele alınmasıdır. Göçmenlerin dünya nüfusuna oranının hızlı artışlarla %5’ler seviyesine yükselmesi küreselleşmenin varsayımları arasındaki gerilimi yükseltmektedir. Sermayenin serbest dolaşımına karşı emeğin dolaşımındaki engeller, bir yandan eşitsizliği artırmakta, öte yandan potansiyel göçmen stokunu fiili göçmen rakamlarının üzerine çıkarmaktadır. Yani ülkesinden ayrılmak istediği halde ayrılamayan, baskılanmış göç oranını büyütülmektedir. [Gallup Migration Center, Potential Net Migration Index] Burada küreselleşme sermayenin lehineyken, emeğin ise aleyhindedir ve dengeyi bozmaktadır.

Dördüncü bölümde Milanovic, eşitsizliğin gelecekte getireceklerine dair bir perspektif çizmeye çalışıyor. Uzun dönemli büyüme ve eşitsizlik performanslarını ortaya koyan yazar, 1980 – 2000 yılları arasındaki “yükselen küreselleşme” döneminde eşitsizliklerin beklendiği gibi azalmadığını ve gelir yakınsaması olmadığını; aksine, eşitsizliklerin büyüdüğünü ortaya koyuyor. [s.179] Yükselen ekonomiler bu periyotta yılda ortalama 4.7 oranında büyürken gelişmiş ekonomilerin %1 büyümesi, bu dönemde eşitsizliği azaltıcı rol oynasa da (ülkeler arası eşitsizliğin azalması), küresel eşitsizliğin ikinci bileşeni olan ülkeler içindeki eşitsizliğin tırmanıyor olması toplam eşitsizliğin büyümesine yol açmaktadır. (Türkçe baskıya önsöz, XV). Özetle, *mekânsal* olarak azalan eşitsizlikler, *sınıfsal* olarak büyümeye devam etmektedir.

İki Büyük Tehlike

Gelecek tahminlerini sıraladığı dördüncü bölümün

ardından Milanovic, büyüyen eşitsizliğin getireceği iki büyük tehlikenin altını çiziyor; *plütokrazi* ve *popülizm*. Ülke içinde artan eşitsizliğin plütokrasiyi tetiklediğini, özellikle ABD’de daralan orta sınıf ve çok zengin azınlığın siyasette etkin olmaya başlaması örneğiyle açıklıyor. Plütokraside, iktisadi gücün siyasi güce dönüşmesi, onu belirlemesi veya etkilemesi durumu ile karşı karşıya kalınıyor. Öte yandan artan eşitsizliklerin siyasileri kaçınılmaz olarak popülizme çektiği ve bunun da demokrasiye zarar verdiğini öne sürüyor. Özelde Avrupa, genelde dünyada yükselen göçmen karşıtı, ırkçı ve anti-liberal eğilimleri de bununla ilişkilendiriyor. Yani, eşitsizliklerin bir taraftan ekonomik etkileri derinleşirken, öte yandan sosyal ve siyasi alandaki tahribatları öne çıkarılıyor.

Sonuç Yerine

Branko Milanovic, son dönemde yükselen eşitsizlik literatürüne katkı yapan önemli isimler arasında. Bu alandaki araştırmalarının bir ürünü olan *Global Inequality, A New Approach for the Age of Globalization* kitabı sahanın önemli çalışmalarından. 2018 yılında Meneviş Uzbay ve Mustafa Pirili tarafından, *Küresel Eşitsizlik: Küreselleşme Çağı İçin Yeni Bir Yaklaşım* başlığıyla Türkçeye kazandırılmış olan eserin tercümesi fena olmasa da, Efil yayımlarından çıkan baskısının çok iyi olmadığını söylemek gerek.

Kitap, birden çok argümanı bir arada vermenin gücünü üzerinde taşıyor. Bu anlamda takip etmesi kolay bir kitap olmayıp akıcılıktan uzak olduğunu belirtmek gerekir. Yine de, yarı akademik üslubu bu açığı kapatır cinsten.

Milanovic, kitabında ülkeler arası eşitsizliği ülke içi eşitsizlikten daha önemli görüyor. Çünkü dünyada büyük öneme sahip olan göç hareketlerinin belirleyicisi olarak bu tip eşitsizliği görüyor. Ayrıca Milanovic’e göre, demokrasilerin önündeki en büyük engel bürokrasiyi işlevsiz kılan plütokratlar. Gittikçe zenginleşen ve değerleri çoğu ülkenin milli hasılasından büyük hale gelen şirketlerin sahipleri, aynı zamanda birer siyasi güç haline geliyorlar. Bu güçleri sayesinde hem siyasete hem de hukuka yön verebiliyorlar. Sonunda bütün ekonomilerde orta sınıfta gerileme yaşanıyor. “Aynı zamanda ulus aidiyetleri kopmuş bir ‘dünya eliti’nin yükselişini ve bu elitin bizi demokrasiden plütokraziye sürüklediğini görüyoruz.” **diyor.**

Öneri olarak ise, ana akım eşitsizlik yazarlarından çok farklı tekliflere sahip değil: veraset vergilerinin yeniden ele alınması. Yani servetin ve mirasın vergi yoluyla yeniden dağıtımı. Milanovic’in teklifi, beşerî sermaye ile mali sermaye arasında bir denge kurmak. Bu teklif bizi tekrardan, ekonominin uzun yıllardır süren tartışmalarından birinin içine çekiyor. Ekonomik büyümenin yan etkisi olarak eşitsizliklerin büyümesine razı olup pastanın

herkese yetecek kadar büyümesini mi umacağız? Yoksa, büyük sermayedarların canını sıkma ve hızlı büyümeden vazgeçme pahasına vergilendirmede yeniden dağıtım ilkesini mi ön plana çıkaracağız?

Büyüyen eşitsizlikler, akademiden popüler kültüre her alanda bu konunun daha uzun süre gündemde kalmaya devam edeceğini gösteriyor. Bir taraftan eşitsizliklerin nasıl azaltılacağı konuşulurken öte yandan kapitalizm ve geleceği masaya yatırılmaya devam edilecek gibi görünüyor.

Bu bağlamda gelecek sayıda Milanovic'in yeni kitabı *Capitalism, Alone: The Future of the System That Rules the World*, (2019, Harvard University Press, ISBN 9780674987593) ile devam edeceğiz.

Muhammed Bedrettin Toprak: Marmara Üniversitesi İktisat Tarihi programında Osmanlı İktisat Tarihi alanında doktora eğitimine devam etmektedir. İktisat tarihi, iktisadi düşünce ve eşitsizlik alanlarında çalışmalar yürütmektedir.

---

[1] Guidio Alfaniand Francesco Ammannati, Long-term Trends in Economic Inequality: The Case of the Florentine State, 1300-1800, *Economic History Review*, 2017.

[2] Serkan Şimşir, Branko Milanovic: Küresel Eşitsizlik – Küreselleşme Çağı İçin Yeni Bir Yaklaşım Kitabının Derlemesi, academia.edu.tr.

Özbekler Tekkesi'nden Rolling Stone Konserine: Ahmet Ertegün'ün Hikayesi •

Abdullah Yasir Atalan, Emre Karaca

Ayrımcı politikaların tüm acımasızlığıyla sürdüğü 20. yüzyılın ortalarında ABD’de siyahilerin müziği henüz ‘makbul tür’ değildi. Özellikle Güney eyaletlerinden yükselen müzik sesleri, siyahiler için kölelik geçmişi ve toplumsal dışlanmışlıklarını haykırabildikleri isyanı referans alıyordu. Bir diğer ifade ile, Ahmet Ertegün’ün çocukken Londra’da annesi ile gittiği Duke Ellington konserinde büyülediğini ifade ettiği bu müzik, ABD’de yaşayan ortalama bir beyaz için menzil dışıydı. İroninin zirve noktası ise; yani başlarında icra edilen “yanık türküler” (rhythm and blues- R&B) duyarsız püriten ABD’lilerin, okyanus ötesinden gelen bir “göçmenin” lokomotifliğinde ana akım haline gelen bu sakıncalı yeni “ses”e kendi çocuklarının hayran olmalarını engelleyemeyecek olmalarıydı.

Bir “Soylu” Olarak Ertegün Ailesi

Ahmet Ertegün’ün hikayesini eşsiz kılan, yalnızca köşeyi yırtmak isteyen bir göçmenin başarı hikayesi olmasıdır. Ertegün ailesi, 19 yy. ortalarında kıtlık ve berbat sosyal koşullardan insani düzeyde bir yaşam için gelen İrlandalılar ya da Yeni Dünya’daki işverenlere kiralanmış kıta Avrupalı “sefil artıklar” değildi. O dönem için lüks koşullar olarak telakki edilebilecek bir yolculuğun sonunda varılan nihai noktada kendilerini bütün tarlaları değil, tam teşrifatlı bir büyükelçilik binası bekliyordu. Ahmet Ertegün’ün hayatının Türkiye Cumhuriyeti toprakları içinde şekillendiği varsayımsal senaryoda, ülke içinde en muteber siyasi-bürokratik pozisyonlarda olacağını hayal etmek zor değil. Dönem içinde aslında bir Osmanlı bürokrati olan baba Münir Ertegün, milli mücadele yıllarında “doğru tarafı” seçmesinin mükafatını genç cumhuriyetin en prestijli pozisyonlarından biri olan, yeni dünya düzeninin amiral gemisi olacağını sinyallerini kuvvetli şekilde veren ABD’ye elçi tayin edilerek alan, kaderi başka bir kıtada şekillenen bir “soyluydu”.

Özbekler Tekkesi’nde Doğan Son Nesil

Münir Ertegün’ün dedesi İbrahim Edhem Efendi, hayata gözlerini, daha sonradan şeyhi olacağı ve bir ilim ve sanat merkezi haline dönüştüreceği tekkede açmıştır. Tekkedeki manevi havayı soluyarak büyüyen Münir Ertegün yeni cumhuriyetin resmî olarak yasakladığı bir geleneğin mirasçısıydı. Baba Ertegün ve Özbekler Tekkesi’nin diğer muhipleri, şark-garp ikileminin kafa karışıklığını daima bünyelerinde hissettiler.

Nakşiliğin Orta Asya ekolünü temsil eden Özbekler Tekkesi, ömrünü tüketmiş bir imparatorluğun ardından filizlenecek olan yeni bir devlete geçişin sembolü ol-

muştur. Tekke, Kurtuluş Savaşı'na katılmak isteyenlerin (Mehmet Akif Ersoy, Halide Edip Adivar vs.) “yozlaşmış” eski başkentten yeni başkente sevkiyatında önemli bir gizli karargâh olarak işlev gördü. Bu fiziksel olarak sağlanan geçişin zihinlerin içine nakşetmesi ise kolay olmadı.

Cumhuriyet'in kurucu kadroları ilk icraatlarından biri olarak tekke ve zaviyeleri resmî olarak kapatsa da şehrin musikîşinasları ve önemli edipleri buluşmalarını Özbekler Tekkesi'ndeki meclislerinde gerçekleştirmeye devam ettiler. Tekke uzun yıllar tasavvufî meşklerin eda edildiği bir musiki meskeni olarak hüviyetini korudu. Ancak zaman içinde ilgisizlikten harap hale gelen Özbekler Tekkesi, Ahmet Erteğün'ün girişimiyle yapılan restorasyon sürecinin ardından 1994 yılında yakın arkadaşı Henry Kissinger'ın da katıldığı bir törenle yeniden açıldı. Tekkenin işletme hakkı 10 yıllığına Münir Erteğün'ün adına açılan vakıfa verildi. Fakat Erteğün'ün ölümü sonrası vakıf da ilgisizlikten feshedildi.

Başka Bir Hikaye: Ahmet Erteğün

İşte bu neslin devamı olan Ahmet Erteğün zapt edilemeyen, müzik tutkusunun peşine düşen bir meftun kabul edilebilir. Babalarının ölümünden sonra da ABD'de kalarak Amerikan kültürünü fazlasıyla içselleştirecek olan Erteğün, “ülkeye geri dönerek hizmet etme misyonuna” kendini uygun görmedi. Eski imparatorluğun bakiyesinin üzerindeki tesiri önceki kuşaklarla karşılaştırılmayacak kadar düşük dozdaydı. Charles King'in deyiimiyle “Münir Bey onlar yaşındayken fes ve redingot giyerdi. Oğulları ise vatkalı ceket ve Oxford ayakkabı giyiyordu.” Amerika onu büyülemişti, kendini o büyüdü dünyanın bir parçası yapmış, yaptığı hayır işleri ve kurduğu Türk enstitüsü gibi aksiyonlarıyla köklerinden kopmadığına delalet olduğunu düşünüyordu.

İngilizceyi “medeniyetin beşiğinde! İngiltere'de oldukça stilize bir aksanla” mürebbiyelerden öğrenme gibi ayrıcalıklara sahip olan Ahmet için hayat, 12 hizmetçinin görev yaptığı dönemin en güzel binalarından kabul edilen büyükelçilikten ibaret değildi. Küçük Ahmet (ve kısa bir Paris öğrenim hayatının ardından ailenin yanına gelen kardeşi Nesuhi) gemlenemeyen müzik arayışında nerdeyse güneyde yer alan bir şehir kadar Jim Crow yasalarının egemen olduğu DC'de, yer alan ebeveynlerinin pek de olumlu karşılamayacağı gettolara doğru keşfe çıkıyordu. Nitekim Ahmet'in bu arayışı sonucunda New York'ta sabahlanılan bir gecenin faturası da babasından hayatında yediği ilk ve son tokat olacaktı.

Ahmet, abisi Nesuhi'yle ortak bir tutkunun peşinde koşsa da kardeşler arasında daha sivri mizacıyla ön plandaki isim oldu. ABD'de müesses nizam kuralları altında yaşamları şekillenen müteşebbislerin adlarını lekelemekten imtina ettiği siyahi müzik piyasasında, genç Ahmet gurbette başlayan (orada da nihayetlenen) ve devam eden yaşam mücadelesinde içindeki ötekiyi ortaya çıkarmaktan kaçınmadı. Ömrü hayatı salaş “rocker” kulislerinde içki, uyuşturucu ve cinsel aşırılıklarla geçen Ahmet'in olağan bir iş gününün, babasının öngördüğü istikbal olmadığı çok açıktı.

Belki de “Nasıl bir ‘göçmen’ müzik endüstrisindeki böyle bir dönüşümün asli parçalarından biri olabilir?” sorusunun cevabı Ahmet-Nesuhi kardeşlerin diplomat oğlu olmalarının avantajlarını sonuna kadar kullanmalarından geçiyor. Onlar ortalama bir göçmenden daha fazla imkana sahip olmalarının yanında bir Amerikalı olmanın getirdiği katı sosyal dayatmalardan kaçınabildiler. Bu “imkan”, onlara dillere destan bir olay olarak kayıtlara geçen, siyahi müzisyenlerin şehirde ilk kez beyazlarla aynı ortamda sahne almalarını sağladıkları (kimi beyaz çevrelerin tepkisine yol açan) ünlü konseri de elçiliğin konser salonunda yapmalarını mümkün kıldı.

Missouri Gemisi Boğaza Yanaşırken

Ancak filmlere konu olabilecek denli görkemli bir nümayişle ülkesine geri dönen Baba Münir Ertegün, bir tabutun içinde olmasaydı bunun keyfini daha çok çıkarabilirdi. ABD'deki elçilik yıllarında (1934-1944) cumhuriyetin sadık bir elçisi olarak ölü bedeniyle bile ülkesine hizmet etmeyi sürdüren ve ülkesinin savaşın kazananı-müttefik devletler blokunda yer edinmesini başlatacak "cenaze diplomasisi"nin öznesi olmuştu. Baba Ertegün'ün cenazesinin Türkiye'ye getirilmesi yeni cumhuriyetin rotasını Atlantik ötesine kırmasının sembolik anı olarak kabul edilir. 2. Dünya Savaşı boyunca sürdürülen satranç sona ermiş, Türkiye kazanan tarafın yanında konumlanmıştır. Hem eski imparatorluk ve hem yeni cumhuriyetin nüfuzlu devlet adamı Münir Ertegün'ün naaşı, dedesinin de kabrinin bulunduğu Özbekler Tekkesi'nde, ebedi ikametgâhında yerini aldı.

Atlantic Records'dan Yükselen İlk Terennümler

Godfather'daki Michael Corleone'ın babanın ölümünün ardından gönülsüzce aile mesleğini eline almasının tersine, Ertegün kardeşlerin istikametleri ebeveynlerinden bambaşka bir yönde olacaktı. Babası ve kuşağının yaşadığı tüm kafa karışıklıklarından arınmış şekilde kendisine dünyanın yeni merkezinde bir hayat kuracak olan Ahmet Ertegün'ün, tarihi Atlantic Records'u kurması için aile dostları olan bir diş hekiminden 10 bin dolar borç alması gerekti. Şirketteki ortağı da dışılık okuyan Herb Abramson'du.

2. Dünya Savaşı sonrası ekonomik büyümenin zirve yaptığı baby-boomer çağında yasaklar ve ihtiyat yerini daha "özgür" bir dünyaya bıraktı. Müzik piyasasına yerel radyoların çoğalması ve plak şirketlerinin büyümesi şeklinde yansıyan bu savaş sonrası fırsatlar arenası, yeniliklere (diğerlerinin müziğine) daha açık olan "gurbet-teki öteki" için toplumsal yükselme imkânı sunuyordu. Dönemin müzik trendlerinin takibinin yapılabileceği juke-box'lardaki blues, country müziğin yerini rockn roll'a bırakmasını doğru okuyan genç müteşebbisler, özellikle Ray Charles örneğinde mücessemleşen genç yıldız keşfetme melekeleriyle piyasada kısa sürede sivirmeyi başardı.

Ahmet Ertegün burun kıvrılan bir müzik türünün en önemli dağıtıcısı ve destekleyicisi olmaktan kaçınmadı. Hayatını inceleyen metinler okunduğunda geldiği toprakların gölgesini hissettirecek çok fazla ifadeye rastlanmıyordu. O, rüyasının peşinden giden, sevdiği işi yapan ve bunu hissettiren bir müzik adamıydı. Ahmet Ertegün'ün "laid-back" (tasasız, rahat) mizacı Rolling Stones grubunun solisti Mick Jagger'ın Atlantic Records'u seçmesinin ana sebebi olarak gösterilir.

Henüz müzisyenlerin şarkılarını koydukları ve keşfedilmeyi bekleyebilecekleri Youtube ya da Myspace ol-

madığı yıllarda bir plak yapımcısının yapması gereken, bir nevi kutsal hac yolculuğuna çıkıp, yetenekleri yaşadıkları topraklarda keşfetmekti. Ertegün de kariyerlerinin ilk yıllarında böyle yaptı. Ortağıyla ülkenin güneyinden başlayarak çıktıkları yolculukta Atlanta, New Orleans, Mississippi gibi yerleri içeren (taksicinin girmekten imtina ettiği siyahi mahalleler de dahil olmak üzere) bir rotayı takip ettiler. Daha önce meskenlerinde beyaz görmemiş insanların müzik hollerinde bir köşeye oturup "blues" dinlediler.

Şirket kısa sürede dağıtımçı ağına eklemelendi, zor bir başlangıç yapsalar da Ertegün-Abramson ortaklığı, farklı mizaçlarının da yarattığı diyalektikle pozitif bir ivmede ilerledi. İlk yıldızlarını (Ruth Brown) bulup, Harlem'deki efsanevi Apollon Tiyatrosu'nda ödül takdim edecek prestije sahip olmayı başaran şirket rüzgârı arkasına almıştı, 50'lerin başında R&B'de en önde gelen bağımsız plak şirketi olmuştu. Ahmet Ertegün'ün kardeş gibi bir ilişkiye sahip olduklarını söylediği "huysuz ve çok yetenekli" Ray Charles, şirketin gerçek anlamda ilk starıydı. Blues'la başladıkları müzikal üretimde dümeni rockn roll'a kıran iş birliği müzik dünyasında yeni bir dönemin açılmasına kapı araladı. Ertegün'ün bir diğer özelliği de sektördeki pek çok yöneticinin aksine şarkı sözü yazabiliyor olmasıydı, sanatçı bir tabiata sahipti.

Ertegün kardeşler ve kurucu ortak Abramson'un yerini alan Jerry Wexler yıllar boyunca genişlettikleri müzisyen envanteriyle sektörde kalıcı başarıyı yakaladılar ve siyahi müziğin ana akım hale gelmesinde başat rolü oynadılar. 1967'de şirket sektörün en prestijli indekslerinden Billboard 100 listesine 18 plak sokmayı başardı. Ancak çanlar bağımsız plak şirketleri için çalmaya başlamıştı, daha büyük balık tarafından yenmek mukadder son olacaktı.

1967'de Atlantic Records'u (kötü bir iktisadi kararla) devretmesine rağmen şirketteki karar verici pozisyonunu muhafaza eden Ahmet Ertegün'ün portföyünde Ray Charles, Rolling Stones, Led Zeppelin, Aretha Franklin gibi dünya çapında sanatçılar yer aldı. Bir plak şirketi kurucusunun ötesinde bir kişilikti, ayrıcalıklı New York sosyetesinin davetlerinde boy gösterdi, Henry Kissinger'la yurt dışı gezilerine katıldı. Her zaman çok şıktı, iletişim kurabilme istidadı ve çevresine yaydığı "enerji" inkâr edilemez.

Perde Kapanırken: 2006 Rolling Stone Konseri-New York

Ahmet Ertegün'ün hayatı atalarının hayal bile edemeyeceği bir şekilde sona erdi. 2006 yılında bir Rolling Stones konserinde fenalaşmasının ardından 6 hafta süren yoğun bakım sürecinin sonunda son nefesini verdi. Ertegün'ün naaşı tıpkı babası gibi yolculuğun başladığı yere getirildi. Özbekler Tekkesi, müzik sektöründe dünyanın zirvesine çıkmış bir şeyh torununun son durağı olmuştu.

Ahmet Erteğün'ün birçoğuyla beraber çalıştığı blues ve rock dünyasının ünlü yıldızlarıyla olan ilişkisi, bir abi kardeş ilişkisini yansıtır. Eric Clapton, Mick Jagger, Phil Collins, Neil Young gibi isimlerin de içinde bulunduğu yaklaşık 1000 müzisyen, bir baba figürü olarak gördükleri Ahmet Erteğün'ün ölümünden bir yıl sonra anma gecesi düzenledi.

Ahmet Erteğün'ün eşsiz yolculuğunda bayrağı devre-deceği bir çocuğu olmadı. Tekkenin haziresinde babasının yanı sıra abisi Nasuhi'nin de kabri bulunmaktadır. Abisinin cesedi 1989 yılında vasiyetinde olduğu gibi yakılarak tekkeye gömüldü. Ahmet Erteğün'ün cenazesi ise İslami usullere göre yapıldı. Uzun süren kıtalar arası yolculuk başladığı yerde sona erdi. Onun hikayesi bu topraklarda yaşanmış büyük dönüşümlerin bir kesitidir.

Abdullah Yasir Atalan: Boğaziçi Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler bölümünden mezun oldu. Yüksek lisansını King's College London Ortadoğu Çalışmaları bölümünde tamamladı. Şu anda American Üniversitesinde Siyaset Bilimi doktorası yapıyor.

Emre Karaca: Marmara Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler bölümü mezunuyum. Exeter Üniversitesi'nde Politics and International Relations of the Middle East bölümünde master yaptım. Medya sektöründe çalışıyorum.

Amerika'da Ebeveynlik Kavramı ve Çocuk Psikolojisinin Dönüşümü •

Büşra Ünlü Yaman

Amerika'da ebeveynlik kavramına karşı tutumlar ve bakış açısı, tarihsel süreç içerisinde köklü değişiklikler yaşamıştır. Ebeveynlik algısı, temelde çocuk yetiştirme pratiklerine bakış açısını yansıtır ve çocukluk kavramına yaklaşım değiştikçe değişmiştir. Bütün bu kavramlar dünyada yaşanan olaylardan bağımsız olmayıp bilakis bu olaylardan etkilenecek gelişmişlerdir. Head start tarzı politikalar, iç savaşlar ve self-contained çocuk algısı gibi teoriler de bu değişimi etkilemişlerdir.

18.yüzyılın sonlarında Amerikan tarihinde çocuklara bakış açısı, onların oldukça mekanik olduğunun düşünülmesi yönündeydi. Çocuklar, itaatkâr bir anlayış altında gel denilince gelen, git denilince giden, bazen konuşan bazen susan mekanik bir varlık olarak görülürdü. 1860'larda kuzey ve güney eyaletleri arasında yaşanan Amerikan İç Savaşı beyaz ve siyahi Amerikan ailelerinin çoğunun hayatını pek çok açıdan değiştirdi. Okulların ve yaşam alanlarının bombardıman altında kalmasıyla babalarını kaybeden çocuklar ekonomik zorluklar yaşadı, yiyecek bulamadı ve sağlık ve güvenlik sorunları ortaya

çıkı (Marten, J., 1998). İç savaş sonrası uzmanlar, ebeveynlerin çocukların fiziksel bakımına önem vermesi, yemek düzeni ve hijyen koşullarına dikkat etmesi gerektiğine dair uyarılarda bulundu. Henüz temel ihtiyaçları bile karşılanamayan çocuklar için duygusal ihtiyaçlarının karşılanması oldukça zordu. Evsiz, yiyeceksiz, babasız kalan ve özellikle de Güney kesimden göç etmek zorunda kalan çocuklar için hayat oldukça değişmişti.

19 ve 20.yy'larda bilimsel gelişmeler nedeniyle çocuk yetiştirme halk psikolojisinden profesyonel bir yöne kayması kaçınılmaz oldu. Çocuk psikolojisi ortaya çıkarak bilimsel metotlara dayandırıldı. Artık bilim adamları tarafından ebeveynlik pratikleri ve çocuk davranışına dair tavsiyeler verilmeye başlandı. Büyükanelerin çocuk yetiştirme teknikleri gözden düştü, bilim adamları ise çocuk psikolojisinin kalbine yerleştiler. Çocuk psikologları çocukların sorunlarını düzeltilebilirlerse dünyayı değiştireceklerini düşündüler. Böylelikle çocuk, politik ilerleme ve ıslahçı iyimserliğin yegâne taşıyıcısı oldu. 1890'lardaki çocuk işçi reformundan Head Start [1] programına kadar, Amerikan çocukları ulusun kurtarıcısı sayıldı (Kessen, W., 1979). Ulusun kurtarıcısı çocuktan buna uygun üstün davranışlar beklendi.

20.yy'ın ilk yarısında çocuk psikolojisinde oldukça hareketli ve kalıcı değişimler yaşandı. İlginç bir şekilde bilimin çocuk yetiştirmedeki tüm problemleri azaltabileceğine, entelektüel teknolojinin (intellectual technology) başarılı olacağına inanılıyordu. Ancak dikkate alınmayan bir nokta vardı ki o da bilimin bu pratikleri ve çocukların konumunu başka noktalara taşımasıydı. Değişen bilimsel tavsiyeler ve kendi usulleri arasında kalan ailelerde zihin karmaşası yaşandı. Büyükanne ve büyükbabaların etkisi de geniş aile kavramının yerini çekirdek ailelere bırakmasıyla azaldı. Amerika'nın dar gelirli ailelerinde iki farklı ev masrafını karşılayamayan aileler ve yalnız çocuk büyüten anneler tarafından bu değişimler sekteye

uğratarak eski usule dönülecekti. Anneler çalışırken çocuğa da büyükanne bakacak böylelikle hem bakıcı hem bakımevi hem de iki ayrı ev kirasından kurtulmuş olacaktı.

1970'lerin sonunda Kessen, Amerikan çocuklarının politika, ekonomi ve ideolojinin kültürel etkileriyle şekillendiğini, çocuk psikolojisinin de kendi gelgitleriyle dalgalanan tuhaf bir kültürel icat olduğunu iddia etti (Kessen, W., 1979). Politikalar değiştikçe ana babalık da o yönde evrildi. Bu görüşün arkasında Amerikan tarihindeki ciddi değişiklikler yatıyordu. Nitekim 1920-1950 yılları arasında Amerikan annelerine uzmanlar tarafından zamanlamanın ve temizliğin önemi, bebek ağlayınca ihtiyaçlarına hemen cevap verilmesinin bebeği şımartacağı, bebeklerin tek başlarına oynamaları ve kendilerini kontrol etmeyi öğrenmeleri gerektiği tavsiyeleri verildi. (LeVine, R.A. & Norman, K., 2008). Ancak bu yaklaşım 2. Dünya Savaşı'ndan sonra 1950'lerde değişti. Duygusal açıdan daha dikkatli, ilgili, sevecen ve sıcak bir ebeveynlik ideolojisi yerini aldı. Çocuk bakımı, hijyen ve disiplinden öteye giderek çocuğun sevgi ve onaylanma gibi duygusal ihtiyaçlarının karşılanmasına evrildi. 1900'lerin başında çocuğun bulaşıcı hastalıklardan korunması ev fiziksel ihtiyaçlarının karşılanması olarak algılanan çocuk bakımı 1930'larda psikanaliz yaklaşımından etkilenerek fiziksel sağlıktan zihinsel sağlığa doğru yol aldı. Bu alandaki otorite de artık psikiyatristler, psikanalistler ve pediatristlerdi. Bowlby ise 1950'lerde bağlanma teorisiyle psikanalizin lideri oldu. Britanyalı ve Amerikalı orta sınıf ailelerin ebeveynlik alışkanlıklarını değiştirdi.

Bowlby, anne mahrumiyetinin çocuğun istikrarlı ilişkiler kurması ve etik davranışlar geliştirmesinin önünde

engel olduğunu savundu. Bağlanma teorisini tüm dünyaya duyurmayı başardı. Amerika'da ve İngiltere'de her geçen gün daha az kadın çalışmaya ayırdığı saati çocuklarına ayırmaya gönüllü oluyordu. Bu nedenle tek görevi aile geçindirmek olarak görülen babaların ve kreşlerin, çocuğun erken dönem gelişimindeki önemini artırıyor. Bowlby'nin annelerinden erken dönemde ayrılan çocuklarda yaptığı gözlemleri ise Amerikalı annelerin ilgisini çekecek bir çalışmaya çevirmişti. Bowlby aynı zamanda birincil bakım veren kişilerle, genellikle annelerle, olan bağlanma stiline ileri dönemde onların ebeveynlik stiline de belirlediğini ortaya koymuştu. Yani günümüz ebeveynliği aslında geçmiş çocukluğumuzun ürünü olarak ortaya çıkıyor. Bunun, çocuklarından işleri nedeniyle ayrı kalan anneleri harekete geçirdiğini ve günümüzde hala geçerliliğini koruyan bir teori olduğunu söyleyebiliriz.

Amerika'da hızlı bir şekilde hâkim olan bir anlayış da çocuğu kendine yetebilen özgür bir birey olarak algılamak ve o minvalde yetiştirmek oldu. Bu radikal bireysellik başka türlü bir çocuk algısına izin vermedi. Bu anlayış günümüze kadar gelen oldukça öz güvenli, her şeyi tek başına yapabileceğine ve hayatının tek sahibi olduğuna inanan Amerikan gençler yetiştirdi. Başka toplumlara göre erken sayılabilecek yaşlarda ailelerinin evlerinden ayrılan, ergenlik çağlarında çocukları olabilen, anne ve babaya karşı vefa hissetmeyen ve Joan Miller'in yaptığı kültürler arası araştırmalara göre, yaşlandıklarında anne babalarına bakmanın görevleri olmadığını düşünen gençlerin de yetişmesi yine aynı kaynaktan geliyordu. Kendine yetebilen çocuk anlayışı bir yandan kendi hayatını küçük yaşlardan itibaren idare edebilecek kabiliyette, öz güvenli, hatta maddi açıdan yeterli [2] çocuklar yetiştirirken bir yandan da Leonard Sax'ın "saygısızlık kültürü" olarak ifade ettiği, otoritenin çocuğa geçtiği kültürü doğuruyor (Sax, L., 2016).

Ebeveynliğe dair modern tartışmalar ise daha çok aşırı koruyucu helikopter ebeveyn modelinin mi yoksa serbest yetiştirme yaklaşımının mı daha iyi olduğu üzerine yoğunlaşıyor. Uzun vadede yüksek beklentileri olan rekabetçi kaplan anneler mi yoksa her çocuğun kazanabileceği bir ortam hazırlayan anneler mi olmalı? Son 10 yılda yapılan araştırmalara göre aslında Amerikan ailelerin ebeveynliklerinin değerlere veya işin temel felsefesine bağlı olduğunu değil de daha çok finansal durumlarına bağlı olduğunu görüyoruz. Pew Araştırma Merkezi'nin Amerika'da 2015 yılında yaptığı bir ankete göre 18 yaşından küçük çocukları olan dar gelirli anne babaların, maddi durumlarındaki istikrarsızlığın, çocuklarının güvenli bir ortama ve geliştirici aktivitelere erişmelerinde ciddi bir engel olduğu görülmüş. Yüksek gelirli aileler çocuklarını büyüttükleri ortamı dar gelirli ailelere göre 2 kat daha fazla mükemmel diye nitelendirmiş. Dar gelirli aileler çocuklarını daha sıklıkla şiddet kurbanı olarak değerlendirmişler. Bu ailelerin yarısından fazlası çocukların kaçırılması, saldırıya uğraması ve hatta silahla vu-

rulmasında endişelendiklerini ifade etmişler. Ayrıca çocuk yaşta hamile kalmak ve yasal suçlara bulaşmak da dar gelirli ailelerin çocuklarında çok yaygın. U.S Census Bureau'nun yaptığı bir araştırmaya göre ise son yıllarda kendi anne babasıyla yaşayan çocukların azaldığı, evlenmeden partnerleriyle yaşayan ve anne babanın aynı evde olmadığı ev halkı modelinin arttığı görülmüş.

Gelir dağılımındaki uçurum bir yanda bebek daha doğmadan ebeveynlik kitapları okuyan, uzmanlarından eğitim alan, pek çok ailenin bütçesini aşan sağlık hizmetlerinden gerektiğinde yararlanabilen, yüksek eğitilmiş yüksek gelirli aile modelleri çizirken bir yandan da fazla doz eroinden ölen, hapiste olup çocuğunu görmeyen, partnerleriyle birlikte yaşayan, çocuklara büyükannelerin baktığı, şiddetin çocuk yetiştirme pratiği olarak görüldüğü aile modellerini gözler önüne seriyor. Psikoterapi merkezlerine gelen dar gelirli ailelerin ve çocuklarının yukarıda saydığım deneyimlerden ne yazık ki pek çoğunu aynı anda yaşadığını gözlemliyoruz. Terapi için gelen danışanların insanlarla kurdukları ilişkilerindeki problemlerin çocukluklarında aileleriyle olan bağlarından kaynaklanması oldukça muhtemel. Kendi ebeveynliklerini de çocukluklarında ailelerinden gördükleri ebeveynliklerden edindiği deneyimlerle inşa ediyorlar.

Peki ya Amerikalıların ana babalıkla ilgili düşünceleri ve pratikleri neler? Amerikalılar, kendi ebeveynliklerinin, bir üst jenerasyonunkinden daha zor olduğunu ve çocuk bakımının eskiye göre daha fazla zaman ve dikkat gerektirdiğini düşünüyorlar (Smith, Cudaback, Goddard, & Myers-Walls, 1994). Pew'in 2015'te yaptığı bir araştırmaya göre ise beyaz Amerikalılar çocuklarının eğitimlerine dahil olmaya daha eğilimliyken siyahiler ve Hispaniklerin çoğunluğu asla eğitimlerine dahil olmadıklarını belirtiyor. Ana babalık pratikleri ve hatta endişeleri bile farklı etnik kökenlere göre değişiklik gösteriyor. Mesela, siyahiler daha çok çocuklarının depresyona girmesinden, alkol ve uyuşturucu problemi olmasından endişeleniyor. Hispanikler ise beyazlar ve siyahilere göre endişelerini açıklamakta daha tedirginler. Çocuklar da ebeveynleri de oldukça yoğun. Çocuklar okul sonrası aktivitelere katılıyor, spor yapıyor, müzik, dans ve sanat dersleri alıyor ya da gönüllü işlere katılıyorlar. Çok sayıda ebeveyn ise daima yoğun olduklarını söylüyor. Amerika, diğer Batı kültürlerine nazaran şiddet, zihinsel hastalık ve hapse girme oranının yüksek olduğu bir ülke konumunda. (Nicholson&Parker, 2009).

Geçmişten günümüze Amerikan ebeveyni pratikleri ve çocukluk algısı tarihsel olaylarla, bilim ve teknolojinin gelişmesiyle oldukça değişiklik göstermiş. Aynı zamanda farklı etnik kökenleri ve farklı gelir seviyesinden aileleri barındırdığı için ekonomik ve ırka bağlı olarak da anlayışsal ve davranışsal farklılıkları taşımaya devam ediyor. Hangi çocuk yetiştirme tarzının daha iyi olduğu hâlâ tartışılırken tek bir sonuç yerine farklı aile modellerine

farklı yaklaşım tarzlarının uygun olabileceği görülüyor. Bugüne kadar değişiklik gösteren bu tutum bugünden sonra da aynı yolu izleyecek gibi duruyor.

Büşra Ünlü Yaman: The New School for Social Research'de psikoloji yüksek lisansı yapıyor.

[1] ABD'de dar gelirli ailelere ve çocuklarına kapsamlı bir erken çocukluk eğitimi, sağlık, beslenme ve ebeveyn hizmetleri sağlayan bakanlık programı.

[2] İngiliz bankası HSBC tarafından hazırlanan Koruma Gücü Raporu'na göre 18 yaşının üstündeki yetişkin çocuklarına en az maddi destek veren ebeveynlerin Amerika'da olduğu ortaya konuldu.

Kaynaklar

-Kessen, W. (1979). *The American Child and Other Cultural Inventions*. *American Psychologist*, 34, 815-820.

-LeVine, R.A. & Norman, K. (2008). *Attachment in Anthropological Perspective*. In R.A. LeVine & R.S. (Eds.), *Anthropology and Child Development: A cross-cultural reader*. Wiley-Blackwell.

-Marten, J. (1998). *The Children's Civil War*. Chapel Hill: University of North Carolina Press,

-Pew Research Center > <http://www.pewresearch.org.tr>

-Sax, L. (2016). *The Collapse of Parenting: How we hurt our kids when we treat them like grown-ups*. Basic Books.

-Smith, C. A., Cudaback, D., Goddard, H. W., & Myers-Walls, J. A. (1994). *National Extension*

-*Parent Education Model of Critical Parenting Practices*. Manhattan, KS: Kansas State University.

Amerikan İttifak Sistemi ve Nükleer Silahlar •

Abdullah Yusuf Kabaoğlu

ABD'nin İkinci Dünya Savaşı sonrası küresel hegemonyasının en somut tezahürlerinden başında ittifak sistemi gelmektedir. 1949'da NATO'nun kurulması ile başlayan ABD'nin modern ittifaklar serüveni, Japonya ve Güney Kore'yle karşılıklı güvenlik anlaşmaları, Güney Asya'da SEATO, Anzak ülkeleri ile ANZUS'un ilanı neticesinde küresel bir nitelik kazanmıştır. ABD, bu çapta geniş bir ittifak sistemini geçen 70 yılda başarıyla idare ettiği gibi, zaman içerisinde mevcut organizasyonlara yeni üyelerin kabulü ile genişletmeyi de başarmıştır. Modern zamanlardaki diğer örnekleri ile kıyaslandığında gerek coğrafi çapı gerek zamansal sürekliliği ile gözle görülür bir şekilde farklılaşan Amerikan ittifak sistemini mümkün kılan faktörlerin ne olduğu merak konusudur. [1] Bu yazıda, mevcut uluslararası ilişkiler çalışmalarının işbu soruya verdikleri yanıtlarında doğrudan mercek altına alınmayan, nükleer silahların katkısı işlenecektir.

Öncelikle, ABD'nin İkinci Dünya Savaşı ardından şekillenen ittifak politikasının temelleri kabaca özetlenecek, sonrasında ise nükleer silahların bu politikanın sorunsuz bir şekilde tatbikini mümkün kıldığı gösterilecektir.

ABD tarafından erken Soğuk Savaş döneminde temelleri atılan ittifak sisteminin Amerikan Grand Stratejisi'ndeki yeri, birbiriyle ilişkili iki kavrama referansla açıklanabilir. Denizaşırı dengeleme (Offshore balancing) büyük güçlerin rakiplerinin nüfuzlarını kırmak amacıyla bölgesel güçlerle ortaklık kurması anlamına gelir. [2] ABD'nin Soğuk Savaş boyunca Avrupa'da Sovyetler, Asya'da Çin tehdidine karşı bilfiil tatbik ettiği bu politikanın somutlaşmış biçimlerini, bu iki bölgedeki ittifak ağı oluşturmaktaydı. Bu ittifaklar sayesinde, ABD, Pasifik ve Atlantik'in karşısında bölge ülkeleriyle kurduğu iş

birlikleri ile rakiplerini kendi kıyılarının uzağında dengeleyerek, ana karasının tehdit oluşturmasına mani olabilmektedir.

Bu şekilde formüle edildiğinde denizaşırı dengeleme politikası, kulağa uluslararası güç siyaseti içerisinde savunma odaklı, mütevazı bir çaba gibi gelebilir. Lakin, bu politikanın ABD'ye küresel jeopolitik dinamikler bağlamında sunduğu avantajlar hesaba katıldığında, aynı zamanda Amerikan küresel hegemonya projesinin en önemli unsurlarından birinin zeminini teşkil ettiği görülecektir. Sovyetler Birliği (devamında Rusya) karşısında Kuzey Denizi'nden Karadeniz'e kadar uzanan NATO, Çin karşısında ise Japon Denizi'nden Güney Çin Denizi'ne uzanan muhtelif Asyalı müttefikleri, Amerika'nın bu iki rakibi ile dünya su yolları arasında aşılması güç birer set çekmektedir. Bu, Rusya ve Çin'in okyanuslar üzerinde güç projeksiyonu kapasitesini oldukça sınırlandırarak ABD'yi küresel müşterek alanların en başında gelen dünya denizlerinde rakipsiz kılmaktadır. MIT'li siyaset profesörü Barry Posen tarafından müştereklerin idaresi (Command of the Commons) şeklinde kavramsallaştırılan bu imtiyazlı pozisyon, [3] ABD'ye total hacminin yüzde 90'ı denizlerde gerçekleşen dünya ticaretinin bir nevi kontrolünü elinde tutmasına olanak sağlamaktadır. Barış zamanlarında büyük ölçüde küresel meta trafiğinin kesintisiz akışını temin etmekle iktifa ettiği için, ABD'nin dünya su yolları üzerindeki bu tekeli gözden kaçabilir. Ancak Kore Savaşı'nda Çin'e uyguladığı ambargo gibi, sıcak çatışma (veya aktif yaptırım) durumlarında rakiplerini dünya genelindeki ticaret ağından menedip kritik emtiyaya ulaşımını engelleyerek savaşma kabiliyetlerine ket vurabilmektedir. Bununla birlikte, denizlerdeki hakimiyeti sayesinde, denizaşırı askeri müdahalelerde ana kara ile çatışma sahası arasında binlerce kilometreye ya-

yılan lojistik zincirlerini herhangi bir düşman gücün tehdidiyle karşılaşmaksızın kurarak, unsurlarını arzu ettiği mahallere denizlerdeki kontrolü sayesinde had safhada bir etkinlikle sevk edebilmektedir. ABD'nin Kore ve Birinci Körfez Savaşı örneklerinde olduğu gibi kısa sürede devasa mobilizasyon düzeylerine ulaşma kabiliyetinin arkasında dünya denizleri üzerindeki bu rakipsiz hakimiyeti yatmaktadır. [4]

Bütün bu faydalarına karşın, böylesi cihanşümul bir ittifak ağını idame ettirebilmek için ülkelerin çok ciddi insani ve ekonomik maliyetlere göğüs germesi gerektirmektedir. Bilhassa müttefik ülkelerin hamilerinin sunduğu savunma güvencelerinin sahici olduğuna ikna edilmesi bu maliyetlerin en hacimlisidir. Çin ana karasının sadece yaklaşık birkaç yüz kilometre açığında bulunan Japonya'nın bu ülkeden bir saldırıya maruz kalması durumunda ABD'nin Pasifik Okyanusu'nu aşarak yardımına geleceğine ve hatta gayet başarılı bir şekilde ülkeyi savunacağına ikna edilmesi, takdir edileceği üzere oldukça zor bir iştir. Üstüne üstlük, müttefiklerin hamilerinin kendilerini savunma niyet ve kabiliyetlerinden şüphe duyduklarında bizzat rakip güçlerle yakınlaşma politikası gütmeleri de olasıdır. [5] Bu sebeple, hami için ikna edilememiş bir müttefik aynı zamanda rakip saflara katılabilecek potansiyel bir düşmandır da. Müttefikleri ikna çabasının yakın tarihteki en yaygın tarzı uluslararası antlaşmalar gibi şifahi garantiler olsa da, bunlar asker konuşlandırma, üs kurma gibi somut ve o kadar da masraflı politikalarla desteklenmediği sürece istenilen etkiyi yaratmakta eksik kalmaktadır.

ABD'nin bu maksatla müttefiklerinin topraklarında üs kurma ve asker konuşlandırma gibi politikaları benimseydiği bilinir. Lakin popüler kanaatin gözünden kaçan nokta şudur ki: Amerikan siyasetleri nezdinde Soğuk Savaş'ın erken yıllarından itibaren bu politikalara yönelik, Amerikan ekonomisine altından kalkamayacağı ağır maliyetler yükleyeceği düşünülerek olumsuz bir tavır mevcut bulunmuş, ve bunun sonucu olarak Kore ve Vietnam savaşları gibi sıcak çatışma durumları haricinde denizaşırı üslenmeler hiçbir zaman Kızıl Ordu'nun Avrupa'da, Çin ve Kuzey Kore'nin Japonya, Tayvan, ve Güney Kore karşısındaki konvansiyonel üstünlüğünü dengeleyecek bir mahiyet kazanmamıştır. [6] ABD bunun yerine müttefiklerinin gözünde inandırıcılığını konvansiyonel üstlenmelere kıyasla maliyetsiz, fakat çok daha etkin bir vasıta ile tesis etmiştir: nükleer silahlar. Açık veya özenle seçilmiş üstü kapalı açıklamalar ile, bu iki bölgedeki müttefiklerinin toprak bütünlüğünü hedef alacak saldırılara nükleer silahları ile karşılık vereceği sinyallerini veren ABD, denizaşırı üslenmelerin getireceği fahiş masrafların altına girmeden rakiplerine karşı etkin bir caydırıcılık, müttefikleri nezdinde de inandırıcılık inşa edebilmiştir.

Nükleer silahların konvansiyonel muadillerine kıyasla sahip olduğu yüksek etkinlik, genelde sahip olduğu

devasa ateş gücüne atfedilse de nükleer silahların savaş alanında yarattığı etki basit bir niceliksel azlık- çokluk ilişkisinin çok daha ötesinde, niteliksel bir farklılığa denk düşer. Binlerce ve hatta milyonlarca konvansiyonel bombanın yaratacağı yıkımı, rakibin bir intibak stratejisi geliştirmesine el vermeyecek şekilde ansızın, ulusal gücün hayati damarlarını teşkil eden nüfus merkezlerinde yaratmak modern savaşın hiçbir konvansiyonel aracı ile mümkün değildir. Bu çapta bir yıkıma uğrayan devlet, toplumsal düzenin iflası ile karşı karşıya kalacak, savaş sahasında buna müteakip başarı elde edilse dahi, anlamı olmayacaktır. Bu sebeple, Amerikan nükleer şemsiyesinin, müttefiklerine olası bir saldırıya karşı mutlak anlamda bir caydırıcılık tesis edeceği düşünülmüş, müttefikler nezdinde inandırıcılık sorunu, zaman zaman yalnızca şifahi garantiler, zaman zaman ise denizaşırı konvansiyonel üslenme ya da taktik nükleer silah paylaşımı gibi daha somut uygulamalar [7] ile desteklenerek çözümlenmesinde büyük ölçüde başarılı olunmuştur. Diğer bir deyişle, ABD kendi müttefiklerine yönelebilecek saldırıları nükleer cephanesinin devasa yıkım kapasitesi sayesinde görece masrafsız bir biçimde caydırabilmiş, dolayısıyla müttefiklerinin gözünde inandırıcılık sorununu minimize ederek Avrupa ve Asya'daki ittifaklarında istikrar sağlayabilmiştir.

Nükleer silahların görece ucuz masraf ile sunmuş olduğu devasa caydırıcılığı ile İkinci Dünya Savaşı sonrası Amerikan ittifak sisteminde oynadığı merkezi rol, bu ittifaklar tarihte görmeye alışık olduğumuz geleneksel ittifaklar ile kıyaslandığında daha bariz bir şekilde ortaya çıkar. Örneğin, modern ittifak anlaşmalarının en kritik telakki edilen, tarafların hangi şartlar altında birbirlerinden yardım geleceğinin belirlendiği casus foederis maddesi bu antlaşmalarda bulunmamaktadır. [8]

Diğer bir deyişle, ABD müttefiklerine sunduğu güvenlik garantilerini herhangi bir düşman devlet veya spesifik bir senaryo ile sınırlandırmamakta, belirsiz bırakmaktadır. [9] Benzer şekilde, sıradan ittifak metinlerinde görmeye alışık olduğumuz müttefiklerin bir savaş durumunda birbirlerine yardımlarının ne formda olacağına dair operasyonel detayları içeren maddeler de ABD'nin mevcut ittifak anlaşmalarında yer bulmamaktadır. [10] Konvansiyonel şartlarda ülkeler arasındaki müttefiklik pazarlıklarının ekseriyetle bu iki detayda tıkandığı göz önünde bulundurulursa, [11] ABD'nin müttefiklerine vaat ettiği nükleer yelpaze sayesinde, ittifak siyasetinin en çetrefilli sürecinden sıyrıldığı, herhangi somut bir tahhüt ya da tehditte bulunmada müttefiklerini ikna edip rakipleri üzerinde ise caydırıcılık kurduğu görülecektir.

Sonuç olarak, nükleer silahların Amerikan ittifak sisteminde kurucu bir prensip işlevi gördüğü, bir gün ABD'nin nükleer garantilerini askıya alması durumunda tüm Amerikan ittifak sisteminin varoluşsal bir krizle karşı karşıya kalacağı öngörülebilir. Her ne kadar 90'ların başından itibaren Sovyetler Birliği'nin çöküşü, dünya sisteminin ABD'nin süper güç olduğu tek kutuplu bir yapıya evrilmesi ve buna paralel olarak nükleer silah tabusunun evrensel bir değer haline gelmesiyle nükleer silahların ittifak siyaseti bağlamında gereklilikleri giderek sorgulanmaya başlansa da, bu teşebbüslerin somut bir meyve verme ihtimali oldukça düşüktür. Nitekim, böyle bir girişim Amerikan ittifaklarının nükleer silahların halihazırda gördüğü işlevlerinin başka araçlar ile ikame edilecek şekilde yeniden kurgulanmasını gerektirecektir. Rusya ve Çin gibi güçlerin Amerikan merkezli liberal düzenine artan tehditleri düşünüldüğünde, ABD'nin beraberinde birçok riskler getirecek böyle bir girişimde bulunmayacağı ve nükleer şemsiyenin Amerikan ittifaklarının kurucu unsuru olarak var olmaya devam edebileceği öngörülebilir.

Abdullah Yusuf Kabaoğlu: Abdullah Kabaoğlu Boğaziçi Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler ile Tarih bölümlerinden mezun oldu. Halihazırda Georgia Üniversitesi Siyaset Bilimi alanında doktora çalışmasını sürdürmektedir. Uluslararası siyaset, uluslararası güvenlik, nükleer strateji ve ittifak siyaseti alanlarında uzmanlaşmaktadır.

[1] Rapp-Hooper'ın naklettiği üzere, modern siyasi tarihte ittifakların ortalama ömrü yalnızca 11 yıldır. Rapp-Hooper, Mira. 2015. "Absolute Alliances: Extended Deterrence in International Politics." Doktora Tezi, New York City, New York: Columbia University. s. 22

[2] Mearsheimer, John J., and Stephen M. Walt. 2016. "The Case for Offshore Balancing: A Superior U.S. Grand Strategy." *Foreign Affairs* 95 (4): 70–83.

[3] Barry R. Posen. 2003. "Command of the Commons: The Military Foundation of U.S. Hegemony." *International Security* 28 (1): 5–46.

[4] Deniz ve kıyı bölgelerinde hakimiyetin dünya siyaseti için ne anlama geldiğine dair jeopolitik perspektiften tartışma için bkz.: Mackinder, Halford J. "The Geographical Pivot of History." *The Geographical Journal* 170, no. 4 (1904): 298–321; Spykman, Nicholas J. *The Geography of the Peace*. New York City, New York: Harcourt Brace & Co., 1944

[5] Bkz.: Bandwagoning.

[6] Jang, Se Young. 2016. "The Evolution of US Extended Deterrence and South Korea's Nuclear Ambitions." *Journal of Strategic Studies* 39 (4): 502–20; Roehrig, Terence. 2017. "The US Nuclear Umbrella over South Korea: Nuclear Weapons and Extended Deterrence." *Political Science Quarterly* 132 (4): 651–84; Beatrice Heuser. 1995. "The Development of NATO's Nuclear Strategy." *Contemporary European History* 4 (1): 37–66; Yost, David S. 2009. "Assurance and US Extended Deterrence in NATO." *International Affairs* 85 (4): 755–80.

[7] Fuhrmann, Matthew, and Todd S. Sechser. 2014. "Signaling Alliance Commitments: Hand-Tying and Sunk Costs in Extended Nuclear Deterrence." *American Journal of Political Science* 58 (4): 919–35.

[8] NATO Antlaşması'nın 5. ve 6. maddeleri *casus foederis* olarak algılandığında, anlaşmanın devreye gireceği şartları ziyade devreye girmeyeceği bir takım istisnai durumları belirtmeleri açısından geleneksel anlamda *casus foederis* tanımından oldukça uzaktır.

[9] Rapp-Hooper, Mira. 2015. "Absolute Alliances: Extended Deterrence in International Politics." Doktora Tezi, New York City, New York: Columbia University.

[10] A.g.e

[11] Poast, Paul. 2019. *Arguing about Alliances: The Art of Agreement in Military-Pact Negotiations*. Cornell University Press.

Amerika Başkanlık Seçimleri, Şirketler ve Propaganda •

Ahmet Utku Akbıyık

2020 Amerika Birleşik Devletleri Başkanlık yarışında şu ana kadar 10.000.000.000 doların üzerinde para harcandı. Türk siyaset hayatında henüz çok yerleşmemiş olsa da Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) bireylerin ve şirketlerin başkan adaylarına maddi kaynak aktarımında bulunması siyasetin yapı taşlarından. Bireyler doğrudan, şirketler ise kurdukları siyasi aksiyon komitesi (Political Action Committee – PAC) aracılığı ile istedikleri siyasi adayın çalışmasına maddi destekte bulunabiliyor. Kimin, ne zaman, ne kadar katkıda bulunduğu ise resmi olarak kayıt altında ve bu bilgiler herkese açık. Bağışlar noktasında kişiler veya şirketler için bazı limitler bulunsa da bu engeller, genellikle farklı yollarla aşılabiliyor. Örneğin, bir partiden farklı adayların farklı çalışma gruplarına, limitleri geçmeyen paralar göndererek toplam limiti aşmak mümkün.

Büyük – Küçük Bağışçılar

Biden'in topladığı 900 milyon dolar paranın %60'ı büyük bağışlardan, %40'ı ise 200 dolardan az bağışların toplamından oluşuyor. Trump için ise toplanan 600 milyon dolar paranın %55'i büyük bağışlardan, %45'i ise 200 dolardan az bağışların toplamından. Bu küçük meblağdaki bağışların bireysel katkılardan geldiğini varsaymak çok da yanlış olmayacaktır. Büyük bağışların içerisinde ise bireysel katkılar da şirket siyasi aksiyon komitelerinin katkıları da mevcut. Daha zengin insanların, daha fazla bağış yapacağı varsayımı ile şirketlerde yönetici konumundaki insanların daha büyük miktarlarda bağış yaptığını varsayabiliriz.

Küçük bağışçılarla büyük bağışçılar, toplamda benzer miktarda destekler sunarlar. Ne var ki büyük bağışçıları fark etmek, sayısı milyonları bulan diğer ekibe göre

çok daha kolay. Şirket'lerin, PAC'ları aracılığı ile yaptığı bağışların yanı sıra, yönetim kurulu listeleri sayesinde şirketlerle ilişkili şahısların yaptığı yatırımları saptamak mümkün. Bir şirketten seçim kampanyalarına giden toplam parayı şu şekilde hesaplayabiliriz: Para, kuruluşların PAC'leri; bireysel üyeleri, çalışanları veya sahipleri ve bu bireylerin yakın aileleri. Şahsi bağış yapan kişilere ve PAC'ların bilgilerine, sektörlerine, bağış miktarlarına resmi kurum olan FEC üzerinden [ulaşılabilir](#). Verinin büyüklüğünden ve karmaşıklığından ötürü çeşitli aracı kurumlar, veriyi daha temiz hâle getiriyor. Örnek olarak bu metindeki verilere ulaştığım "opensecrets.org", siyasal alandaki para akışlarını takip eden bir sivil toplum kuruluşu.

Bu hesaplama Biden'in seçim kampanyasına destek olan en büyük şirketler: Google, Microsoft, Amazon, Apple, ve Facebook. Büyük şirketlerden Trump destekçileri ise genelde hava yolu şirketleri: American Airlines, Delta Air, Boeing. Bu şirketlerin bağışları milyonlarca doları bulabiliyor: Başka bir deyişle, binlerce şirket, yüz milyonlarca insanın aktardığı paradandaha fazla başkan adaylarına para aktarabiliyor.

Başkan Adaylarına Neden Bağış Yapılır?

Soruyu iki parçaya bölerek ele alalım: İnsanlar ve şirketler, neden siyasi adaylara bağış yapar? Literatüre baktığımızda bazı görüşler bir partiye psikolojik bağlılığın, insanların siyasi tercihlerini belirlediğini iddia ederken (ör. Bonica, 2014[1]; Campbell, 1960[2]), diğerleri ekonomik çıkarların önemini savunur (ör. Meltzer ve Richard, 1981[3]).

Bu husustaki genel kanı, bireylerin daha ideolojik sebeplerle şirketlerin ise daha kâr amacı güderek bağış yap-

tıkları yönünde. Ekonomi literatürüne göre kampanya bağışlarını bir tüketim aracı olarak (consumption good) da görebilirsin ya da bir yatırım aracı olarak görebilirsin. Herhangi bir ekonomik geri dönüş beklemeden inandığın bir fikri, duruşu desteklemek için yaptığın harcama tüketim aracı. Yaptığım harcamanın sonunda sana ekonomik bir dönüşü olacağını hesaplıyorsan o zaman daha çok yatırım aracı.

Bireylerin küçük küçük yapacakları katkı şirketlere nazaran daha az olacağından büyük ekonomik beklentiler yerine fikrini beğendikleri insana bağış yapmaları daha olası. Bir kişinin, bireysel olarak vereceği para ile başkan adayını etkilemesi pek mümkün olmayacaktır.[4] ‘Sana 200 dolar verdim, ekonomi politikasını şu yöne çekelim’ demek abes kaçabilir. Diğer bir açıdan, büyük şirketler, destekledikleri aday seçildiğinde Çin ile olan ilişkilerin şirketlerinin hayrına ilerlemesini sağlayabilirler.

Bu sebeple ve şirketler yaptıkları bağışlar herkes tara-

findan bileneğinden bunu bir yatırım olarak da görebilirler. Bir örnek olarak Huber ve Kirchler 2013 yılındaki ‘Başkanlık Seçimleri Sonrasında Kurumsal Kampanya Katkıları ve Anormal Hisse Senedi Getirileri’ adlı makalelerinde kazanan adaya bağış yapan şirketin seçim sonrası borsadaki hisselerindeki beklenmedik yükselişi tartışıyorlar.[5]

Yukarıdaki adaylara destek çıkan şirketler arasındaki net sektörel ayrıma geri dönelim. Teknoloji şirketlerinin bir tarafa, hava yolu ulaşım şirketlerinin bir tarafa net bir şekilde ayrışması, araştırılmaya değer bir konu. Belki teknoloji şirketleri, Biden kazandığında daha rahat hareket edebileceklerini düşünmekte olabilir. Trump’ı destekleyen hava yolları şirketleri ise belki de korona sürecinde aldıkları maddi desteğe bir açıdan teşekkür ediyor.

Seçmeni Sandığa Çağırarak: Reklam

Peki, milyonlarca doları bulan bu kampanya paraları

ne için kullanılıyor ve neden bu kadar kritik? Türkiye’nin aksine ABD seçimlerinde oy kullanma oranı çok düşük (%50-60). Bu sebeple, kimin oy kullanmaya gittiği seçim sonucunda epey belirleyici oluyor. İnsanlara bizzat ulaşım oy vermeye davet etmek elzem. Bu da binlerce kişilik bir propaganda ordusuna, reklamcılık, dijital medya organizasyonuna ihtiyacı ortaya çıkarıyor. Daha fazla para, daha fazla reklam ve daha fazla insanı ikna etmek anlamına geliyor.

Bununla ilişkili olarak bu katkı paralarının bir başka kullanılışı da ilgili partiye oy vermeyecek insan profillerini oy vermekten uzaklaştırmak olabilir. Karşı partiye oy verecek bir insana, karşı tarafın kötülüklerini anlatmak da bir strateji. İnsanların profilleri yeteri kadar iyi çıkarıldığında kime oy vereceklerini kestirebilir ve ona göre reklamlarla o kişiyi oy vermektен [caydırabilirsiniz](#).

Başka bir açıdan, bireysel kampanya yardımı toplamak için bile reklamlara, yani şirketlerden alınacak büyük bağışlara ihtiyaç var. İnsanları oy vermeye, siyasi kampanyalara maddi destek olmaya çağıran sistemin temelinde reklam var. Reklamların fonlanmasında ise kampanya bağışları. En büyük bağışları yapanlar ise, ideoloji yerine kendi ekonomik çıkarını önceleyen şirketler. Şu ana kadar Biden yaklaşık 200 milyon dolar sadece online reklama (Google, Facebook ve benzeri platformlarda) harcadı. Trump ise 240 milyon dolar. Her iki aday içinde, bu miktar toplam kampanya bütçelerinin %20’sinden fazla.

Şirket Desteği Kullanmayan Yeni Aktörler

Şirketlerin bu gücünün farkında olup rahatsız olan bazı kongre üyeleri, net bir şekilde şirket bağışı kabul etmediklerini duyurup ciddi bir tepki ortaya koyuyorlar. Alexandria Ocasio-Cortez (AOC), bu akımın [öncülerinden](#). Kampanyası sadece bireysel bağışlar üzerinden dönüyor.

Sosyal medyanın insanlara ulaşmayı kolaylaştırdığı bu devirde şirketlerin maddi desteği olmadan belli bir yere kadar ilerlemeyi AOC başardı. Şu anda, bireysel bağışlara dayanan şirketleri dışlayan kendi ekibi ile temsil ettiği New York 14. bölgesinde ciddi etkinliğe sahip. Sosyal medya aracılığıyla sesini çok daha geniş kesimlere duyurabiliyor ve önemli tartışmaların merkezinde olabiliyor.

Ne var ki, kongre üyeliği daha yerel bir siyaset iken, başkanlık için milyonlara ulaşmak gerek. New York’tan kongre üyesi olan AOC, tekrar seçilebilmek için kendi ilçesindeki 140.000 oydan çoğunluğu alması yeterli. Amerika’nın iç bölgelerine ulaşmak için ise, çok daha büyük fonlara ve desteğe ihtiyaç duyuluyor.

Bununla beraber, kongre üyesi olmanın verdiği güç ile AOC farklı mecralarda, şirketler tarafından finanse edilen siyasal sistemin yolsuzluğunu dile getirmekte. Bir [konuşmasında](#) bir firma tarafından desteklenen bir

kongre üyesinin seçimi kazandıktan sonra, o firmaya olumlu etki sağlayacak kanunlar yazabilmesinde ve o firmadan hisse sahibi olabilmesinde hiçbir kanunun engel olmadığını ifade ediyor. Dünyanın çoğu noktasında yolsuzluk, görevi kötüye kullanmak olarak tanımlanacak bu olay, ABD kanunlarına göre legal. AOC, sosyal medya ve bireysel bağışlar üzerinden bu çarpık sistemi defalarca dile getirirse de, iş 300 milyonu aşan ABD halkına hitap etmeye geldiğinde şirketlerin desteği olmadan nasıl ilerleneceği kocaman bir belirsizlik. Şirketler ile siyasal parti kampanyalarının bu kadar iç içe geçtiği bir sistemde, şirketlerin etkisini azaltmak hiç de kolay gözüküyor.

Sonuç yerine

Bu denklem, Amerikan siyasetinde şirketlerin ve paranın ne kadar önemli olduğunu gösteriyor. Büyük bir coğrafyada, on milyonlarca oy potansiyeli olan bir seçimde büyük para kaynaklarının yardımı kaçınılmaz. Şirketlerin bu milyon dolarlık yatırımları sadece hayır için yapmalarını beklemek de naiflik olacaktır. Başkan adaylarının seçimi kazanma ajandaları olduğu gibi, şirketlerin de kendilerini ekonomik olarak büyütme hedefleri vardır. Şirketlerin tercihlerini ideoloji, çevre sorunu, özgürlükler değil, kendi ekonomik çıkarları belirliyor. Böylece, demokrasi fikirlerin yarıştığı toplumun ikna edilmeye çalışıldığı bir düzlemden, sektörel ekonomik çıkarların önemsendiği bir oyuna dönüşüyor.

Paranın, seçimleri bu kadar etkilediği bir ortamda demokrasiden, kişisel özgürlüklerden ve taleplerden ne kadar bahsedilebileceği ise büyük bir soru işareti olarak kalıyor. Belki de bu sebeptendir ki bireyler yapacakları küçük bir bağışın veya atacakları bir oyu önemli görmüyor ve seçime katılım bugüne kadar %60 seviyelerinde seyrediyor. Sonuç olarak, şirketler sayıca çok az olmalarına rağmen kitlelere benzer miktarda bağış (belki bu noktada yatırım demek daha doğru olur) yapabilmekte ve siyasi oyunda önemli aktör hâline gelmektedirler. İnsanların sandığa gitmesindeki önemli etkenlerden birinin büyük şirketlerin destekleri olduğu düşünüldüğünde ülkedeki demokratik değerler sorusu iyice zorlaşıyor. Ekonomik gücün demokratik kurumlar üzerindeki etkisi ne kadar azaltılırsa, insanların sesini o kadar duyabiliriz. Yukarıdaki açıklamaya çalıştığım resim o sesin henüz marka duvarlarını aşamadığını gösteriyor.

Ahmet Utku Akbıyık: Harvard Üniversitesi Politik Ekonomi ve Hükümet programında doktora eğitimine devam etmektedir. Kalkınmanın politik ekonomisi, sosyal politikalar ve göç çalışmaları ilgi alanıdır.

[1] Bonica, Adam. 2014. "Mapping the Ideological Marketplace." *American Journal of Political Science* 58(2): 367-386.

[2] Campbell, Converse, Miller, and Stokes. 1960. *The American voter*. New York: John Wiley & Sons, Inc.

[3] Meltzer, Allan H. and Scott F. Richard. 1981. "A Rational Theory of Government." *Journal of Political Economy* 89(5):914-927.

[4] Ansolabehere, Stephen, et al. "Why Is There so Little Money in U.S. Politics?" *The Journal of Economic Perspectives*, vol. 17, no. 1, 2003, pp. 105-130. JSTOR, www.jstor.org/stable/3216842. Accessed 1 Nov. 2020.

[5] Huber, Jürgen, and Michael Kirchler. "Corporate Campaign Contributions and Abnormal Stock Returns after Presidential Elections." *Public Choice*, vol. 156, no. 1/2, 2013, pp. 285-307. JSTOR, www.jstor.org/stable/42003159. Accessed 1 Nov. 2020.

Mesail.